

YALNIZLIK VE SUYA DAİR
ON SOLITUDE AND WATER

YALNIZLIK VE SUYA DAİR

ON SOLITUDE AND WATER

Sanatçılar *Artists*

Hüsamettin Bahçe

Serdar Bayram

Fatma Çelik

Lezgin Kâni

Aylin Kızıl

Serpil Polat

Küratörler *Curators*

Refik Akyüz

Serdar Darendeliler

YALNIZLIK VE SUYA DAİR

*‘Yalnızlık ve Suyu Dair’*in ana ekseni, kiminin kökleri çok uzun zaman öncesine giden kimiye bugün filizlenmekte olan hikâyeler... İnsana, yaşama ve insanın özünü oluşturan, kimi zaman da onun yoldaşı olan suya dair dört hikâye var karşımızda. Bu sergideki işleri üreten sanatçılar, belki pek çoğu herkese görünür olmayan bu hikâyeleri, daha fazla insana ulaştırma çabasıyla neredeyse bilinmezlikten kurtararak bize aktarıyor. Hikâyelerin bulunması ve kaybolmadan kayda geçirilmesindeki ortak özenin yanı sıra sanatçıların yaklaşımlarındaki benzerlikler de göze çarpıyor.

NarPhotos kolektifinin Diyarbakır ve çevresinde yerleşik üyelerinin imzasını taşıyan sergideki hikâyelerden ikisi göç, gidenler/kalanlar, kurulan/geride bırakılan -ve bir anlamda yalnızlaş(tırıl)an- yaşantıları, diğer ikisi ise hem insanların hem doğanın hayatına şekil veren suyu temel alıyor. Göç, neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir kavram. Kapsamına yerinden edilme, yeni bir yere yerleşme, aidiyet, hasret, ayrılık, yalnızlık, uyum sağlama gibi alt kavramlar da giriyor. Su ise insanın özünü oluşturan, coğrafyada yarattığı etkilerle insanlığın yaşantısına şekil veren, bugün yine insanın neredeyse hadsiz hırsıyla tükettiği

ve ona bağlı olan diğer her şeye zarar verircesine hükmetmeye çalıştığı bir olgu. Buradaki işlerde ele alınan su havzalarıysa uygarlığın sıçrama yaptığı, tarımın ilk ortaya çıktığı coğrafyalardan biri olan Fırat ve Dicle'nin Türkiye'deki bölümüne ait.

Fatma Çelik, Türkiye'den göçmek zorunda kalmış Ermenileri bulma yolunda, ilk olarak, sınırın hemen öte yanındaki Apaga köyüne gidiyor. Oradaki ailelerin hikâyelerini topladıktan sonra ise onların Türkiye'deki ata toprağı olan Mutki'ye geliyor. Hemen hepsi o zamanki Sasun kazasından Ermenistan'a göçmek zorunda kalmış olanların soyundan gelen aileler ile bugün yine o dönemki Sasun kazasına denk düşen topraklarda yaşayan -kiminin kökeni geride kalan Ermenilere dayanan- ailelerin hayatlarının birbirinden ne kadar uzak olduğunun hikâyesi bir bakıma *‘Sasun İnsanları’*.

Aylin Kızıl, Lezgin Kâni ve Serdar Bayram, Ermenistan'a göçmüş Ezidilerin yaşadığı Elegez bölgesiyle ilgili bir proje fikriyle yola çıkmışken, Erivan'da, bir anlamda oradaki Ezidilerin sesi olmuş *R'ya T'eze* gazetesi ve o gazeteyi tek başına devam ettirmeye çalışan Miraz Amca'ya çeviriyor rotalarını. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı'daki

topraklarından kaçarak bugünkü Ermenistan'a yerleşen Ezidiler için birleştirici bir unsur haline gelen *R'ya T'eze* ve Miraz Amca'nın yalnızlığına odaklanan *‘R'ya T'eze ve Mame Miraz’*, sergideki tek video işini de içeriyor.

Serpil Polat, memleketi Dersim'de, Fırat'ın bir kolu olan Peri Suyu'na yapılmış barajların altında kalmış toprakların, köylerin ve köylerinde kalmaya direnen insanların hikâyelerini aktarıyor. *‘Perisi Kaçan Su’*, Peri Suyu özelinde, Türkiye'nin dört bir yanında on yıllardır devam etmekte olan ve ekolojik açıdan yarattığı tahribatın yanı sıra insanı olarak da görünen veya görünmeyen etkileri olan su politikalarıyla ilgili bir dokümantasyon.

*‘Yalnızlık ve Suyu Dair’*in ilk versiyonunda ^(*) Fırat Nehri havzasındaki yaşamla ilgili serisiyle yer alan Hüsamettin Bahçe, bu sefer daha önceden çektiği Dicle fotoğraflarını da ekliyor çalışmasına. Kollarıyla birlikte binlerce kilometreyi bulan bu iki nehrin Türkiye'deki bölümünü ele alan ve son elli yılda inşa edilen barajlarla değişen bu coğrafyayı inceleyen *‘İki Nehrin Hikâyesi’*, hem kadim geçmişe hem de coğrafyadaki değişimlerden etkilenen insanların hayatlarına odaklanıyor.

Coğrafyamıza dair hikâyeleri duymanın ve geleceğe aktarmak için kayda almanın çok elzem olduğu bir zamanda, *‘Yalnızlık ve Suyu*

*Dair’*deki işler ayrı bir değer kazanıyor. Bu hikâyelerin kaydedilmesi ve başka insanlar tarafından görülmesi, yaşanan adaletsizliklerin önüne geçmeye yetmez elbette. Fakat bu çalışmaları, tarihin izlerini daha adil olmasını umduğumuz bir geleceğe aktarmak ve bugün olduğumuz noktaya nereden geldiğimizi anlamak yolunda küçük bir katkı olarak görmek mümkün. *‘Yalnızlık ve Suyu Dair’*deki işler, hatırlamak, ortak hafızamıza kaydetmek, belki bir gün bu karşılaşmaların, bu hikâyelerin değiştiği insanların içinde bulunduğu durumu daha iyi değerlendirmek için bir imkân sunuyorlar bize. Ve aslında geniş bir çeşitliliğe sahip olduğumuzu daha iyi idrak edebileceğimiz bir ülkede yaşama umudunu da...

Refik Akyüz, Serdar Darendeliler

^(*) *‘Yalnızlık ve Suyu Dair’* ilk olarak, Kültür için Alan'ın ilk yılındaki çalışmalara yer veren yıl sonu kapanış etkinlikleri kapsamında Çetin Emeç Sanat Galerisi (İzmir, 4-11 Aralık 2018), Amed Şehir Tiyatrosu (Diyarbakır, 17-31 Aralık 2018) ve bomontiada ALT'ta (İstanbul, 17-18 Aralık 2018) sergilendi. 10 Ocak-9 Şubat 2020 tarihlerinde Depo'da gerçekleşen bu versiyon ise serginin ilk gösterimindeki işlerin genişletilmiş sunumlarını, serginin temelini oluşturan Türkiye'nin göç ve su politikalarına dair iki söyleşiye ve NarPhotos kolektifi üyelerinden Serra Akcan ve Kerem Uzel'in yürütücülüğünü yaptığı bir fotoğraf atölyesini içeriyor.

ON SOLITUDE AND WATER

‘*On Solitude and Water*’ is centred on stories – some of which are rooted in the distant past, while others are yet blossoming... What we have are four tales on humanity, life and water, an element which forms the essence of what is human, and at times serves as companion. The artists behind the works on display in this exhibit have salvaged these stories, most of which are unknown to many, from near oblivion and brought them to us in the effort to have them reach wider audiences. In addition to the diligence and care they share in how they seek out and put on record stories to prevent their disappearance, the artists’ approaches manifest other similarities as well.

Two of the stories in the exhibit held by members of the NarPhotos collective living in Diyarbakır and its environs, are based on migration, on those who leave/stay, and lives that are set up/left behind – in a sense (rendered) solitary; while the other two elaborate on water, a force shaping the lives of both human beings and nature itself. Migration is a concept that is almost as old as the history of humanity. Falling under its scope are sub-concepts such as displacement, resettlement, belonging, longing, separation, loneliness and adaptation. Water, on the other hand, is a phenomenon that constitutes the very essence of humankind, shaping human life by determining its geography – and also one that

humankind is fast consuming with its unbridled greed, seeking to dominate at the detriment of everything depending on it. The water basins treated in the works featured here belong to the Euphrates and Tigris’ portion in Turkey, a region among the earliest where agriculture was practiced and civilization made colossal strides.

Fatma Çelik visited the village of Apaga, right across the border, as the first step in her journey in search of Armenians who were forced to leave Turkey. After collecting the stories of families there, she arrived in their fatherland of Mutki back in Turkey. Based on these visits, ‘*The People of Sasun*’ is, in a way, a story of how far apart the lives of families descended from those who were forced to leave what used to be the administrative district of Sasun and migrate to Armenia, and families (some of whom are descendants of Armenians that stayed behind) who now live in the lands that were once part of Sasun have grown from one another.

Setting out with a project idea regarding the migrant Ezidi region of Alagyaz in Armenia, once in Yerevan, Aylin Kızıl, Lezgin Kâni and Serdar Bayram shifted course towards the 90-year-old *R’ya T’eze* newspaper, which had become the voice of the Ezidi community living there, and the story of Uncle Miraz, who was trying single-handedly to keep the paper going. Focusing on

the solitude of Uncle Miraz and the *R’ya T’eze* newspaper, which has become a unifying factor for Ezidis escaping Ottoman lands and settling in today’s Armenia ever since the latter half of the 19th century, ‘*R’ya T’eze and Mame Miraz*’ also contains the only video work of the exhibition.

Serpil Polat conveys the accounts of the lands and villages submerged under water by reservoirs built on the Peri (‘Fairy’) Creek, a tributary of the Euphrates, in her homeland Dersim, as well as of people resisting and insisting on staying in their villages. ‘*The Creek that Lost its Spirit*’ is a documentation, based on the case of the Peri Creek, of the water politics taking their toll across Turkey for the past decades, having both visible and invisible human impacts in addition to their ecological devastation.

Participating in the first version of ‘*On Solitude and Water*’^(*) with a series on life in the Euphrates River basin, Hüsametdin Bahçe now incorporates into his work some of his earlier photographs of the Tigris. Looking at the portions of these two rivers – which consist of thousands of kilometres with their tributaries – that fall within Turkey’s boundaries and their surrounding landscapes altered by the construction of dams in the last fifty years, ‘*The Tale of Two Rivers*’ focuses on both the ancient past and the everyday lives of people currently affected by the changing terrain. In such a time, when there is dire need for hearing

the stories of our lands and recording them for posterity, the works in ‘*On Solitude and Water*’ take on added significance. Having these stories recorded and seen by others is of course not enough to prevent injustices from taking place. Yet it is possible to see them as a small contribution on the path to gaining greater insight into how we arrived at the point we are at and to carrying the traces of history into a future we hope will be more just. The artworks in ‘*On Solitude and Water*’ give us an opportunity to remember, register in our collective memory, and to perhaps one day better understand the predicament of those marked by these encounters and stories. And also, in fact, to retain the hope of living in a country where we are better aware of the rich diversity we possess...

Refik Akyüz, Serdar Darendeliler

(*) ‘*On Solitude and Water*’ was initially put on display in the Çetin Emeç Art Gallery (İzmir, December 4-11, 2018), Amed City Theatre (Diyarbakır, December 7-31, 2018) and bomontiada ALT (İstanbul, December 17-18, 2018) as part of the year-end events that hosted the selected projects realized in the first year of Spaces of Culture. This newer version to take place in Depo from January 10th to February 9th, 2020, includes expanded presentations of artworks that were in the first round, two talks regarding Turkey’s migration and water politics – which form the backdrop of works shown in the exhibit, and a photography workshop run by Serra Akcan and Kerem Uzel from the NarPhotos collective.

GÖÇ, YERİNDEN EDİLME VE TAHAYYÜL

*‘Yalnızlık ve Suyu Dair’*daki işlerden *‘R’ya T’eze ve Mame Miraz’* ile *‘Sasun İnsanları’*, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başında, Doğu Anadolu’dan Ermenistan’a göç ettirilen Ermeniler ve Ezidiler ile ilgili.

Tehcir, göç ettirmek veya bir yerden sürmek anlamına geliyor. Günümüzde bu olguyu, yerinden edilme veya zorla göç (zorunlu göç) kavramlarıyla karşılıyoruz. Zorla göç ettirilmenin, ‘gönüllü’ göç etmekten önemli farkları var.

Bir kere, gönüllü göçün genelde sosyo-ekonomik bir motivasyonla gerçekleştiğini varsayıyoruz. İnsanlar, kendi memleketlerinden ayrılmaya karar verdiklerinde, gidecekleri yere bir beklentiyle gidiyorlar. Ve tabii, ailenin bazı (genelde güçlü) üyeleri göç etmeye karar vermiş oluyorlar.

Zorunlu göçte ise ailelerin veya bireylerin verdiği bir göç kararından söz etmiyoruz. Kararı, doğrudan veya dolaylı olarak başka birileri, genelde bir kurum, özellikle de devlet vermiş oluyor. Dolayısıyla, zorunlu göç çoğu zaman bir politika...

Gönüllü göç, Türkiye coğrafyasında da başka yerlerde de görece yeni bir olgu. Örneğin

insanların çalışmak için bir yerden bir yere göç etmesi, hem mekân içinde hareket etmenin serbest olması, hem de bir piyasa ekonomisinin varlığını gerektiriyor. Bu da tarihsel olarak – önemli istisnalar olsa da – kapitalizmle birlikte gelişen ve yaygınlaşan bir olgu. Diğer bir deyişle geleneksel (kapitalizm öncesi) toplumlarda göçler, daha çok zorunlu nüfus iskânları ve zorla göç ettirme şeklinde tezahür ediyordu. Devletler veya yerel kurumlar, cezalandırmak, vergilendirmek, tarımsal üretimi artırmak veya sınır boylarını korumak amacıyla bazı toplumsal grupları belirli yerlere tehcir ediyor (göç ettiriyor) ya da iskân ediyorlardı (yerleştiriyorlardı). Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa’daki başka imparatorluklar gibi, zorla yerleştirme ve göç ettirme politikalarını sıkça kullanan bir devlettir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, savaş mağlubiyetleri sonucu küçülen ve milliyetçi hareketlerin etkisi altında kalan imparatorlukta, hem tehcir hem de Anadolu’ya gelenlerin iskânı, düzenli olarak başvurulmuş politikalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı’nın son yüzyılındaki iskân politikalarını devam ettirdi. Yunanistan’la yapılan nüfus mübadelesi ve Dersim İsyanı’ndan sonraki zorunlu yerleştirme, buna örnektir. 1950’lerden

itibaren ise piyasa ekonomisinin ülke düzeyinde bütünleşmesi ve 1961 Anayasası’nın seyahat ve yerleşme özgürlüğünü güvence altına alması, sosyo-ekonomik gerekçelere dayanan gönüllü göçleri hızlandırdı ve zorla yerleştirme pratikleri görünürde terk edildi.

Ama yine de, 1990’larda zorla yerinden etmenin tekrar gündeme geldiğini görüyoruz. Güneydoğu ve Doğu Anadolu’daki 13 ilde, PKK ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalı dönemde, köylerinin boşaltılması sonucu kırsal bölgelerde yaşayan bir milyon civarında Kürt yerlerinden edildi. Önceki dönemlerdeki iskân politikalarından farklı olarak, köylerinden kaçmak zorunda kalanlara yerleşecekleri bir yer gösterilmedi. Sonuç olarak, bölgedeki il merkezlerinden Akdeniz ve Ege kıyısındaki kentlere ve İstanbul’a kadar uzanan bir zorunlu göç yaşandı. 2000’lerde mevsimlik de olsa geri dönüşler ve yerinden edilenlerin sorunlarının çözümü tartışılmaya başlanmışken, 2015-2016 yılında, bu sefer de Güneydoğu ve Doğu Anadolu’daki bazı ilçe merkezlerinde PKK ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar yüzünden bir kez daha zorunlu göç yaşandı.

*‘Yalnızlık ve Suyu Dair’*daki işlerden *‘Sasun İnsanları’*, farklı dönemlerdeki zorunlu göçlerin izlerinin kesiştiği bir yer olan Sasun’dan bahsediyor. Ermeni tehciri,

Ezidilerin sürülmesi ve Kürtlerin zorla yerinden edilmeleri... Bu kesişimden hareketle sorabiliriz: Zorla göç ettirilenlere ne oluyor? 1990’larda Kürtlerin yaşadıklarını hatırlayalım. Yerleştikleri yerlerde dışlandılar. İş bulmak, ev bulmak, belki yeni bir dile, yeni bir sosyal ortama alışmak çok zor oldu. Geri dönmek istediler - temelli yerleşmek için olmasa bile simgesel önemi olan mekânları ziyaret edebilmek için...

Ama zorla göç ettirilmenin sonuçları sadece bu tür sorunlar üzerinden tartışılmaz. Sürgün aynı zamanda ‘üretken’ bir olgu. Yurtlarından sürülenler, zorla yerleştirildikleri veya göç ettikleri yerlerde topluluklarını yeniden kurmaya ve kimliklerini yeniden kurgulamaya çalışırlar. Yeniden kurgulama, bir tahayyüldür. Ulusötesi göç ve diaspora çalışmaları, göç edenlerin/ettirilenlerin terk etmek zorunda bırakıldıkları vatanlarını nasıl yeniden tahayyül ettiklerini vurgular.

Bu tahayyülün alet kutusunda, kolektif hafıza, hafıza mekânları, sanat eserleri, iletişim araçları, devlet politikaları önemli unsurlardır. Örneğin Apaga köyü muhtarlık binasındaki ‘Sasun İnsanları’ duvar resmi... Örneğin Mame Miraz’ın yirmi yıldır çalışanı olduğu *R’ya T’eze* gazetesi... Örneğin bizi Ezidi Kürt cemaatinin var olmasında ve yok olmasında devletin ne rolü olmuş

olabileceğini sorgulamaya sevk eden Mame Miraz'ın sararmış Komünist Parti kimliği...

Kolektif hafızanın bir yüzü hatırlamaksa bir yüzü de unutmaktır. Yeni kuşaklar yetiştikçe, memleket anıları silikleşebilir, ya da topluluk küçüldükçe, kimliği ve memleketi tahayyül edecek cemaat yok olma noktasına gelebilir. Ama sonuç olarak bir yeniden tahayyülden söz ediyoruz. Belki farklı biçimlerde tekrar canlanacak olan...

Göç çalışmaları ve özellikle zorunlu göç çalışmaları, genelde göç edenler/ettirilenler ve onların yeni yerleşim yerleri üzerinde duruyor. Peki, geride bırakılan yerler ve oralarda yaşayanlar hakkında ne söyleyebiliriz? Kuşkusuz geride kalanlar için de bir kolektif hafıza söz konusu. Ve yine oralarda da kolektif hafızanın unsurları arasında hatırlamak, unutmak, hafıza mekânları ve devlet politikalarının bu süreçlerdeki rolü önemli. Asdvadzadzin Manastırı'nın tahrip edilmesine rağmen tahayyüldeki yerini koruması, Ermenilerin geçmişte köylerindeki varlığını reddedenler, öte yandan Sait Kartal gibi üçüncü kuşaktan da olsa hatraya sahip çıkanlar olması, dikkate değer unsurlar.

Zorunlu göç, bir kez yaşanıp bitmiyor. Gidenler, kalanlar, yerleşilen yerler, terk

edilen yerler hepsi de dönüşüm içinde. Hatta devletler bile değişiyor! 'Sasun İnsanları' ve 'R'ya T'eze ve Mame Miraz' işleri, bize bu tamamlanmamış ve belki uzun bir süre daha tamamlanamayacak olan süreci hatırlatıyorlar.

Prof.Dr. Deniz Yüksek

İstanbul Aydın Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı

MIGRATION, DISPLACEMENT AND IMAGINATION

Among the works on display in 'On Solitude and Water', 'R'ya T'eze and Mame Miraz' and 'The People of Sasun' are two that feature Armenians and Ezidis forced to migrate from Eastern Anatolia to Armenia towards the end of the nineteenth and early twentieth centuries.

Deportation (tehcir) involves being sent away or exiled from a place. At present, we describe this phenomenon with terms such as forced displacement or forced migration. There are significant differences between being forced to migrate and 'voluntary' migration.

For one, we usually assume that voluntary migration is socio-economically motivated. When people decide to leave their home country, they go to their destination with some sense of anticipation or expectation. And, of course, certain (often powerful) members of the family have made the decision to migrate.

In forced migration, on the other hand, we cannot speak of any decision on the part of families or individuals. It is, rather, others – generally an institution and particularly the state – that makes the decision either directly or indirectly. For which reason forced migration is often a policy...

Voluntary migration is a relatively newer phenomenon in Turkey as well as elsewhere. People migrating from one place to another for work-related purposes, for instance, requires both freedom of movement across space and the existence of a market economy, which is historically (though with important exceptions) a phenomenon that emerged and spread with the advent of capitalism. In other words, in traditional (pre-capitalist) societies migration took on the form of population resettlement policies and forced displacement. States or local authorities would resettle certain social groups elsewhere in order to punish or tax them, increase agricultural production or protect border zones. The Ottoman Empire was a state that often resorted to policies of forced resettlement just like other empires in Europe. As the Empire was shrinking as a result of successive defeats and coming under the influence of nationalist movements from the latter half of the nineteenth century onwards, both forced displacement and the resettlement of those arriving in Anatolia were oft-employed policies.

The Republic of Turkey too continued the former century's Ottoman settlement policies. The population exchange with Greece and the forced resettlement in the wake of the Dersim

Rebellion are examples of this. The nation-wide consolidation of the market economy from the 1950s onwards and the guarantees provided for the freedom of movement and settlement in the Constitution of 1961 ramped up voluntary migrations based on socio-economic reasons, and practices of forced resettlement were, ostensibly, abandoned.

Yet still, we see forced displacement come back on the agenda in the 1990s. About a million Kurds living in rural areas were displaced as a result of the forced evacuation of their villages in 13 South Eastern and Eastern Anatolian provinces during the period of armed conflict between security forces and the PKK. Unlike the resettlement policies of previous periods, those who were evicted from their villages this time weren't sent to new areas designated for their settlement. As a result, a bout of forced migration ensued from rural areas to provincial centres in the region all the way to towns on the shores of the Mediterranean and Aegean as well as to Istanbul. Just as talk of returns (albeit seasonally) and the solution of problems besieging the displaced had finally come to the table in the 2000s, renewed clashes between the PKK and security forces in certain district centres of South Eastern and Eastern Anatolia brought on another wave of forced migration in 2015-2016.

'The People of Sasun', a work on display as part of *'On Solitude and Water'*, paints Sasun as a point of intersection between the various traces of forced migration in different times. The Armenian deportation, the exile of the Ezidis, the forced displacement of the Kurds... Based on this intersection we may ask: What happens to those forced to leave? Let's remember what the Kurds went through in the 1990s. They were discriminated against in places where they settled. It was more than a challenge to find jobs, find housing, get accustomed to a new language perhaps, and a new social environment. They craved to return – even if not to settle permanently, at least to visit sites of symbolic significance...

The consequences of forced displacement and settlement, however, cannot be discussed in the framework of these kinds of problems alone. Exile is also a 'productive' phenomenon. Those exiled from their land seek to re-establish their communities and reconstruct their identities in their places of forced resettlement or migration destinations. This reconstruction is an act of imagination, of shaping the imaginary. Transnational migration and diaspora studies highlights how those who migrate (or are made to do so) re-imagine the homelands they were forced to leave behind.

Collective memory, sites of memory, tools of communication and state policies are important elements in the toolkit of this imaginary. For instance, the 'People of Sasun' mural hung up on the wall of the mukhtar's (village representative) office in the Apaga village... Or the *R'ya T'eze* newspaper where Mame Miraz has worked for the past twenty years... Or Mame Miraz's faded Communist Party ID that makes us question the nature of the role played by the state in the existence and disappearance of the Ezidi Kurdish community...

If one side of collective memory is remembering, on its other side is forgetting. As new generations emerge, their memories of 'back home' may grow fainter, or as the group shrinks, the community that is to keep alive an image of identity and the homeland may reach the verge of extinction. Yet, after all, what we are talking about here is a re-imagination, which will therefore perhaps come back to life in different skin...

Migration studies, and forced migration studies in particular, focus mostly on those migrating (or being made to do so) and their new sites of settlement. But what about the places left behind and those still living there? Surely a collective memory is also the case here, and remembering, forgetting, sites of

memory and the role of state policies in such processes also feature as key elements of this kind of collective memory. Noteworthy in this regard is the fact that the Monastery of Asdvadzadzin has retained its place in the collective imaginary despite having been vandalized, and the cherishing of the memory of past Armenian presence in the village by some from the third generation such as Sait Kartal despite the overall denial of this presence by its current inhabitants.

Forced migration isn't something that happens once and is then over. Those who leave, those who stay, the places settled in, the places left behind – all are in a constant state of transformation. In fact, even the states themselves change! *'The People of Sasun'* and *'R'ya T'eze and Mame Miraz'* are works that remind us of this process that is yet incomplete and will most probably remain so for a long while.

Prof.Dr. Deniz Yüksek

Head of Department of Political Science and International Relations at Istanbul Aydın University

Fatma Çelik
SASUN
İNSANLARI

SASUN İNSANLARI

2016 yılında, Ermenistan'la ilgili bir hikâye yapma fikri aklıma düşüp bu coğrafyadan Ermenistan'a göçmüş insanların yaşadığı köyleri araştırdığımda, sınırın hemen öteki tarafındaki Apaga köyü halkının sadece -coğrafyası ve tarihi hep ilgimi çekmiş- Sasun'dan göçmüş Ermenilerden oluştuğunu öğrendim. Sason günümüzde Batman'a bağlı bir ilçeyken, Sasun 1915'te Kozluk, Mutki, Kulp ve Muş'un bir kısmını kapsayan daha büyük bir bölgeydi. Dil sorununu düşünmeden Apaga'ya gittiğimde, tıpkı Ermeniler gibi 1915'te Türkiye'den göçmek zorunda kalmış Ezidilerin de o köyde yaşadığını öğrendim.

İlk başlarda evinde kaldığım Anush'la ortak kelimelerimiz 'biber', 'patlıcan' ve 'bijişk'ten (doktor) ibaret olsa da *“İnç bes es”* (Ermenice nasılsın), *“lav em”* (Ermenice iyiyim) ve *“çawayi baş i”* (Kürtçe nasılsın iyi misin) safhalarını geçtikten sonra da konuşmaya ve anlaşılamamaya devam ettik. Ben ondan geçmişe dair anlatılar duymak istiyordum, o da evini, annesini ve bahçesini anlatıyordu.

Köyde dolaşırken geçmişle ilgilenenlerin sadece yaşlılar olduğunu fark ettim. Gençler ise Türkiye ile bağlarını çoktan koparmış... Eski köyleri hâlâ güvensizliğini koruyor onlar için. Peki ben neden düşünüyorum bu hikâyenin

peşine. Aslında net bir cevabım yok... Sadece merak diyebilirim. Yaşadığım coğrafyada, haklarında *“öldürdük, gönderdik, gittiler”* ve *“onlarla birlikte bereket de gitti, keşke geri gelebilseler”* sözlerini duyduğum Ermenileri merak ettim. Gelmek isterler mi, onlar buraları nasıl hatırlıyorlar, öğrenmek istedim... Bu merakla bir yıl sonra yeniden gittim Apaga'ya. Köyün en yaşlıları Ariknaz Hovanisyan ve Cema Muradyan vefat etmişti. Evinde kaldığım Jndoyan ailesinin rehberliğinde yeni çekimler ve görüşmeler yaptım. Onları tanıdıkça, gelmiş oldukları veya annelerinin, babalarının onlara anlattığı *“çok güzel, bereketli, yeşil ve dağlık”* o coğrafyayı daha da çok merak ettim.

Apaga'da dil bilmeden ama güvenle geçirdiğim günlerden sonra Türkiye'ye döndüğümde, çok merak ettiğim, eskiden Sasun'a şimdi ise Bitlis'e bağlı olan Mutki'nin (eski adı ile Motkan) köylerine hemen gidemedim. Zira zor, muhafazakâr ve koruculuk sisteminin yaygın olduğu, Arap aşiretlerin baskın olduğu bilgisiyle hep bir çekingenlik yaşadım. 'Din sorunu' yoktu, 'din sorunu' yoktu aramızda fakat daha ciddi engeller vardı sanki... Valilik izni alarak, kaymakamlığa ve jandarmaya bildirerek gitmek istediğim köylerle iletişim kurmaya çalıştım. Muhtarların hepsi neden köylerine

gitmek ve fotoğraf çekmek istediğimi, kaymakamın haberinin olup olmadığını sorup durdu. Bu soruları sormayan Sait Muhtar ile birkaç köye gittik. Yolda sohbet ederken, kendisinin Apaga'da adını çok duyduğum Nuri Ağa'nın torunu olduğunu öğrendim. Nuri Ağa, tehcir zamanında yanındaki Ermenileri saklayarak ve koruyarak Ruslara ulaşmalarına yardımcı olmuş. Aslında Sait Muhtara göre buradan gitmelerine de engel olmaya çalışmış, çünkü buralar onların toprağı...

Sait Muhtar ve ailesinin hâlâ Ermenilerle bağı var, görüşüyorlar. Az da olsa onun gibi, Ermenilerle bağı olan Kürtler ve Araplar var bölgede. Genelde yaşlıların bu bağı sürdürdüklerini, gençlerin ise geçmişle bağlarını inkâr ettiklerini fark ettim. Niç'te dolaşırken, bulunduğum yerde yılanların olduğunu söyleyerek beni korkutmaya çalışan genç, Gusget'te kendisini ve kiliseyi çekmemi istemeyen, neden olarak ise hazine arayanların geldiğini ve benim de öyle olabileceğimi söyleyen korucu gençler ya da Mereto'da babasının akrabalarımız dediği kişilerle bağının olmadığını söyleyen genç...

Niç'te bir Ermeninin yaşadığını öğrendiğimde hemen iletişime geçtim. Cezo Amca bölgede yıllarca her olayda saklanarak veya ara ara bölgeyi terk ederek kendini korumuş ve köyle bağı hiç koparmamış. Köylülerle

ve karakol komutanı ile bağlarının çok iyi olduğunu ve devletin sayesinde bu günlere vardığını dile getiriyor sürekli. Cezo Amca ve kuzeni Sabri dışında artık Mutki'de yaşayan Ermeni yok. Fakat birçoğu Ermenilerle eskiden akraba olduklarını söylüyor.

Mutki'de genel olarak kendimi güvende hissedemedim. Aynı güvensizliği orada yaşayan insanların da yaşadığını hissettim. Herkes korkuyor, atamadığı bir yükü taşıyor gibi. Xut'a giderken arabada çalan Kürtçe müziği kapatmaya çalışan şoförün elimle ritm tuttuğumu görünce rahatlayıp sesi açması... Xut'ta fotoğrafını çektim diye cezaevine girip girmeyeceğini sorup duran çömlekçi teyzenin korkusu... Beni görünce heyecanla çömleği tüm köye dedesi Reşo'nun öğrettiğini söyleyen, konuşmak için heyecanlanan amcanın arkadaşlarının uyarısı ile konuyu kapatması... Kiminle nasıl konuşacağımı, nasıl daha iyi çekim yapabileceğimi kestiremeyen ben...

Fatma Çelik

THE PEOPLE OF SASUN

When the idea of doing a piece on Armenia came to my mind in 2016, it prompted me to research the villages populated by people who had migrated over there from these lands. In the process, I found out that the inhabitants of Apaga village located right across the border were entirely and exclusively Armenians from Sasun – an area that had always attracted me with its geography and history. Currently a district under the Batman province, Sasun used to encompass a much wider region including Kozluk, Mutki, Kulp and part of Muş in 1915. Traveling to Apaga without any thought to the language barrier I would face, I learned that the village was also home to Ezidis who were, just like Armenians, forced out of Turkey in 1915.

Though at first our words in common with my host Anush were limited to ‘biber’ (‘pepper’), ‘patlıcan’ (‘aubergine’) and ‘bijişk’ (‘doctor’), we rapidly moved past the stages of “*Înç bes es*” (Armenian for “how are you?”), “*lav em*” (Armenian for “I’m fine”) and “*çawayi baş i*” (Kurdish for “how are you, is all well?”), and kept talking, without quite understanding each other. I wanted to hear stories of the past from her, she kept telling me about her home, her mother and her garden.

Wandering around the village I realized that only the elderly retained any interest in past. The younger generation had long severed their ties with Turkey...

Their former village is still unsafe to them. Why is it, then, that I’m in pursuit of this story? I don’t have any definite answer to this... All I can say is curiosity. I was curious of the Armenians about whom I heard people back home say “*we killed them, sent them away, and they left*” and “*abundance left these lands with them, if only they could return*”. I wanted to find out if they would want to come back, and how they remembered this place... With this question in mind, I visited Apaga once again a year later. The two oldest members of the village community, Ariknaz Hovanisyan and Cema Muradyan had passed away. I shot more photos and carried out new interviews with the help of the Jndoyan family, whose house I stayed in. The more I got to know them, the more fascinated I grew with that “*intensely beautiful, fruitful and mountainous*” landscape they had come from or heard about from their mothers and fathers.

Upon returning to Turkey after those days I spent safe and sound in Apaga, despite not knowing the language, I wasn’t immediately able to go to the villages of Mutki (formerly ‘Motkan’), which used to be part of Sasun but is now within Bitlis. Something kept pulling me back, knowing that it was a difficult, highly conservative place, where the village guard (paramilitary) system ran deep and Arab tribes prevailed. There was no ‘language barrier’, no ‘difference of religion’ between us, but somehow the obstacles looming before me seemed even

more insurmountable. I tried to contact villages I wished to visit by obtaining the Governor’s permission and informing the district governorship and gendarmerie. All of the mukhtars (village administrators) kept asking me why I wanted to come to their village and take photos and whether the district governor knew about this or not.

I went to a couple of villages with Sait Mukhtar, who hadn’t asked me any of these questions. While chatting on the way I found out that he was Nuri Agha’s grandchild, a name I had heard often in Apaga. Nuri Agha had hid and protected Armenians by his side during the time of the Relocation (‘tehcir’), helping them to safety in Russian hands. In fact, according to Sait Mukhtar, he had also tried to stop them from having to leave, because this is after all their land...

Sait Mukhtar and his family still have ties with Armenians; they remain in contact. In the region there are, though few in number, other Kurds and Arabs that, like him, have relations with Armenians. I noticed that the elderly usually sustain these relationships while the younger generation denies their ties with the past: the guy trying to frighten me in Niç saying there were snakes in the area, the village guards who didn’t want to be photographed with the church in Gusget arguing I could be a treasure hunter like others coming here, the fellow in Mereto disavowing his ties with those his father called relatives – all young, each and every one...

When I found out that there was an Armenian living in Niç I got in touch immediately. Uncle Cezo had managed to stay and protect himself there over many years, going into hiding whenever trouble broke out and leaving the area from time to time, yet never once severing his ties with his village. He keeps mentioning his very good relations with fellow villagers and the garrison commander in the region, saying that he made it to these days thanks to the state. There are no Armenians in Mutki other than Uncle Cezo and his cousin Sabri anymore. Yet many say they used to be relatives with Armenians.

I can’t say that I was able to feel safe while at Mutki in general. I got the sense that people living there also had this same feeling of insecurity. Everybody seemed afraid, burdened by some weight they just couldn’t cast off. The driver on the way to Xut trying to turn down the Kurdish music playing on the radio and then relaxing and raising the volume once he saw me tapping along with the beat... The potter lady in Xut anxiously asking whether she would end up in jail because I had taken her photograph... The uncle who blurted out, brimming with the desire to talk, that his grandfather Reşo was the one who had taught pottery to the entire village, but who then fell silent on the subject after being warned by his friends... And me, unable to tell whom to talk to and how, and in what better way to go about taking photographs...

Fatma Çelik

Anush, bana annesinden kalan evi gezdiriyor. Anush'un babası Bitlis'e bağlı Niç, annesi ise Şenik köyünden Apaga'ya göçmüş. (üst sıra sol)

Siranuş Barsilyan. Annesi Ariknaz Hovanisyan, Bitlis'in Pirşenk köyünden göçmüş. (üst sıra sağ)

Anush, taking me around the house that used to be her mother's. Anush's father has migrated to Apaga from the village of Niç in Bitlis, while her mother is from Şenik. (top row left)

Siranuş Barsilyan. Her mother Ariknaz Hovanisyan is from Bitlis's Pirşenk village. (top row right)

Martik Gazaryan.
Bitlis'in Gilong köyünden.
(alt sıra sol)

Norig Muradyan.
Apaga'ya Bitlis'in Xut köyünden göçmüşler. Elindeki 'Sasun' kitabındaki eski Sasun ile ilgili bilgileri benimle paylaşıyor. (alt sıra sağ)

Martik Gazaryan.
From Bitlis's Gilong village.
(bottom row left)

Norig Muradyan.
They have come to Apaga from Bitlis's Xut village. He holds a book titled 'Sasun', from which he shares with me titbits on Old Sasun. (bottom row right)

Apaga'da yaşlı nüfus daha fazla ama son dönemlerde çocuk nüfusu da artıyor. (alt sıra sol)

Valyan Baxosyan'ın Niç'li annesi ile Bitlis Gusget'li babası Ermeni tehirci sırasında geçiş yolu olan Iğdır'da tanışıp evlenmişler. Babası Garabed, Apaga'ya gelen herkesin kaydını tutmuş. Şimdi Valyan bunu devam ettiriyor. (alt sıra sağ)

The elderly are more numerous in Apaga, but lately the child population is also on the rise. (bottom row left)

Valyan Baxosyan's mother from Niç and father from Bitlis-Gusget met and got married in Iğdır, a point of passage along the route during the Armenian Relocation. Her father Garabed kept record of every single person arriving in Apaga. Valyan has now taken over this registry. (bottom row right)

Apaga köyü muhtarlığındaki, Apaga'ya gelmiş Ermenilerin Mutki'deki köylerinin işaretlendiği harita. Mutki'ye bağlı köylerin şimdiki isimleri şöyle: Niç-Çatalerik, Puğnot-Kovanlı, Gusget-Akçalı, Mitsi-Açıkalın, Kınzu-Salman, Kaşax-Kaşak, Şenik-Karabudak. (üst sıra sol)

Hasnik Barxisyan, Margarita Barsegyan, Nelli Simonyan, Aprine Barsegyan ve Hayko. Aile, Niç'ten göçmüş. (üst sıra sağ)

The map in the Apaga village administrative office upon which are marked the villages of Armenians coming to Apaga originated from. As for their present-day names: Niç-Çatalerik, Puğnot-Kovanlı, Gusget-Akçalı, Mitsi-Açıkalın, Kınzu-Salman, Kaşax-Kaşak, Şenik-Karabudak. (top row left)

Hasnik Barxisyan, Margarita Barsegyan, Nelli Simonyan, Aprine Barsegyan and Hayko. The family have migrated from Niç. (top row right)

1974'te Sargis Muradyan tarafından şimdilerde Apaga köyü muhtarlığı binası olan Apaga Kültür Evi'nin giriş holüne çizilen 'The People of Sasun' duvar resmi. Ermeni sanat tarihçileri, bu duvar resmini, Sovyet Ermenistan'ında yapılmış en sıradışı anıtsal eserlerden biri olarak tanımlıyor. Resim, belli bir olayı göstermektense mecazi ve sembolik durumları tasvir ediyor.

'The People of Sasun' mural painted in 1974 by Sargis Muradyan in the entrance hall of the Apaga Cultural House now used as the Apaga village administrative building. Armenian art historians consider this mural one of Soviet Armenia's most extraordinary monumental works. Rather than portraying a specific situation per se, the painting conveys metaphoric and symbolic meaning.

Mereto Dağı, Otnak Yaylası.
(üst sıra sol)

Mereto'yu ziyaret eden Ermeniler,
akrabaları olan ailelerle
Otnak Yaylası'nda dinleniyor.
(üst sıra sağ)

Mount Mereto, Otnak Highlands.
(top row left)

Armenians visiting Mereto,
resting at the Otnak Highlands
accompanied by their
relatives in the area.
(top row right)

Batman'ın Gusget köyü. Yirminci
yüzyıl başında ağırlıklı olarak
Ermenilerin yaşadığı bir yerken
şu an köyde yaşayan Ermeni yok.
(alt sıra sol)

Batman'daki Mereto Dağı'nda
bulunan Asdvadzadzin Manastırı,
Ermeniler için kutsal bir manastır.
Her yıl adakların adandığı
manastır, son yıllarda özellikle
diasporadaki Ermenilerin ilgisinin
yeniden artmasından rahatsız
olanlar tarafından tahrip edilmiş.
(alt sıra sağ)

The village of Gusget in Batman.
Home to a majority Armenian
population at the outset of the
twentieth century, there are at
present no Armenians living in
the village.
(bottom row left)

The St. Asdvadzadzin Monastery
on Batman's Mount Mereto is a
sacred spot for Armenians, to
which sacred offerings are made
on a yearly basis. The monastery
has been vandalized by those
disturbed by the recent revival
of interest in it, especially on
the part of diaspora Armenians.
(bottom row right)

Niç'te yaşayan Cezo Öcal, 1890'larla başlayan süreçten itibaren sürekli göç ettirilmelerine rağmen ortam sakinleşince hemen köyüne döndüğünü ve köyle bağlantısını hiç koparmadığını söylüyor. (alt sıra sol)

Xut'ta çömlekçi Reşo'nun Ermeni tehciri sırasında öldürülmeyip köylülere çömlek yapmayı öğrettiği söyleniyor. (alt sıra sağ)

Cezo Öcal, inhabitant of Niç, says that despite constant waves of forced migrations as of the 1890s he kept returning to his village the moment the situation eased and never once severed his ties with this place. (bottom row left)

It is commonly said in Xut that Reşo the potter survived the Armenian Relocation without being murdered and taught villagers the art of pottery. (bottom row right)

Tehcir sırasında Ermenilere yardım ederek onları koruyan ve isteyenleri Ruslara teslim eden Puğnot'lu Nuri Ağa'nın torunu Sait Kartal, İstanbul'a yerleşmiş ve Ermenilerle bağına koparmadığını söylüyor. (üst sıra sol)

Mutki (üst sıra sağ)

Sait Kartal, grandchild of Nuri Ağa from Puğnot who helped and protected Armenians during the Relocation, handing over those who so desired to Russians, has settled in Istanbul and says that he maintains his ties with Armenians. (top row left)

Mutki (top row right)

Serdar Bayram
Lezgin Kâni
Aylin Kızıl
**R'YA T'EZE VE
MAME MİR AZ**

R'YA T'EZE VE MAME MİRAZ

Birbirinden ayrı düşerek kültürel kodları farklılaşan Ezidi nüfusunun Ermenistan'daki yaşantısını fotoğraflamayı planlayarak çıktığımız yolculuk, Temmuz 2017'de başladı. Doğu Anadolu'da (Serhat bölgesi) yaşayan Ezidiler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde gördükleri dini baskıdan ötürü, o dönem yayla olarak kullandıkları Ermenistan'daki Elegez dağının eteklerine göçmek zorunda kalmışlar. Bir zamanlar doksan bini bulan ve yoğunlukla Elegez mıntukasındaki on bir köye dağılmış Ezidi-Kürt nüfusunun, Stalin dönemindeki baskılar ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki ekonomik koşulların da etkisiyle yarıya düştüğü söyleniyor.

Erivan'a gittiğimizde, ilk olarak Elegez bölgesinde doğmuş olan gazeteci ve şair Mirazê Cemal ile tanıştık. Mame Miraz ^(*) 1945 yılında R'ya T'eze (Yeni Yol) köyünde dünyaya gelmiş. İlk ve orta okulu bu köyde, liseyi Gümrü'de okuduktan sonra anne ve babasının vefatından ötürü kardeşlerine bakmak zorunda olduğu için üniversiteye gidememiş. 15 yaşından beri şiir yazan Mame Miraz, yazdığı şiirleri ve yazıları, 1930 yılından bu yana zaman zaman kesintiye uğramış olsa da yayımlanmaya devam eden *R'ya T'eze*'ye yollamaya başlamış. Ermenistan'daki Kürtler için Kürtçe yayın yapan ve farklı

sınırlarda yaşayan diğer Kürtlerden haberleri onlara ulaştıran bu gazeteyle yazı ve şiirleri aracılığıyla bağ kurmuş olan Mame Miraz, son yirmi yılı aşkın bir süredir ise gazetenin resmi çalışanı. Sovyetler Birliği yıkılmadan önce 30 çalışanı olan ve haftalık olarak yayınlanan *R'ya T'eze*, şu an ağırlıkla Mame Miraz'ın çabalarıyla, oldukça düşük bir tirajda, ancak ayda bir çıkıyor.

Mame Miraz'la birlikte Elegez'in köylerini de gezdikten sonra, mesafe ve ekonomik koşulların yanı sıra coğrafya ve iklim şartlarını da değerlendirince uzun süreli düşündüğümüz Elegez Kürtlerini anlatan fotoğraf hikâyesini bir başka bahara erteleyip ismini Elegez'e bağlı on bir köyden biri olan R'ya T'eze'den alan gazete ve Mame Miraz'ın bütünleşen hikâyesine yöneldik.

Doksan yıldır Ermenistan'da basılan, kısıtlı da olsa Gürcistan'a da ulaşan ve ücretsiz olarak dağıtılan *R'ya T'eze*'nin yıllar geçtikçe yalnızlaşan hayatı ile Mame Miraz ve Ermenistan'daki Kürtlerin yalnızlığı bir noktada ortaklaşıyor.

^(*) Mam: Amca (Kurmançî)

Serdar Bayram, Lezgin Kâni, Aylin Kızıl

R'YA T'EZE AND MAME MİRAZ

Our journey to photograph the life of the Ezidi population in Armenia, with changing cultural codes due to geographic separation, began in July 2017. Ezidis living in Eastern Anatolia (the Serhad region) were forced to migrate to the foothills of Mount Alagyaz in Armenia, where they used to pasture their animals at the time, due to religious oppression they faced under the Ottoman Empire. It is said that the Ezidi-Kurdish population numbering as much as ninety thousand at one point and mostly concentrated in 11 villages in the Alagyaz area was cut by half as a result of repression in the Stalin era and economic difficulties following the collapse of the Soviet Union.

Arriving in Yerevan, we first made the acquaintance of Alagyaz-born journalist and poet Mirazê Cemal. Mame Miraz ^(*) was born in the village of R'ya T'eze ('New Way') in 1945. After completing elementary and middle school here, he went to Gyumri for high school, but was unable to continue on to university due to the death of his mother and father, which left him responsible for the care of his younger siblings. Writing poetry since the age of 15, Mame Miraz began sending his poems and articles to *R'ya T'eze*, a publication which has been running – though with certain interruptions – since 1930. Establishing a relationship through his writing and poetry with

this newspaper that publishes in Kurdish for Kurds living in Armenia, bringing them news of Kurds on the other sides of borders, Mame Miraz has for at least the past twenty years also been officially employed by the paper. Employing 30 people and running on a weekly basis prior to the collapse of the Soviet Union, *R'ya T'eze* is now only published once a month, with quite low circulation, keeping up mostly thanks to the efforts of Mame Miraz.

After taking a tour of the villages of Alagyaz with Mame Miraz, with consideration to the rough terrain and environmental conditions along with the distance and economic factors, we decided to postpone our more long-term photo story of the Kurds of Alagyaz and focus instead on the intertwining tale of Mame Miraz and the newspaper taking its name from R'ya T'eze, one of the 11 villages in the Alagyaz region.

The desolation creeping up over time on *R'ya T'eze*, a newspaper printed and distributed free of charge in Armenia for ninety years at one point reaching Georgia as well even if in a limited manner, corresponds with the solitude of Mame Miraz and Kurds in Armenia in general.

^(*) Mam: Uncle (Kurmançî)

Serdar Bayram, Lezgin Kâni, Aylin Kızıl

Mame Miraz matbaada gazetenin basımını bekliyor.
(üst)

Gazete bürosu.
Gazetenin haftalık çıktığı ve tirajının yüksek olduğu dönemlerde bu büronun bulunduğu kattaki tüm daireler gazete çalışanları tarafından kullanılıyordu şu an bu büroya çoğunlukla Mame Miraz uğruyor.
(sağ)

Mame Miraz waiting at the printing press for the paper to be printed.
(top)

The newspaper office.
While all offices on this floor used to be occupied by newspaper employees at the time when it was printed weekly and had high circulation, Mame Miraz is often the only person to stop by these days.
(right)

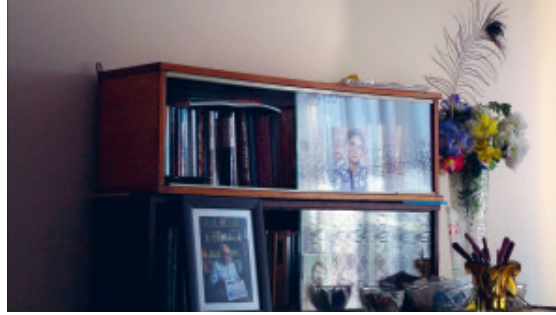
Mame Miraz bir zamanlar eşi ve çocuklarıyla oturduğu Sovyet bloklarında şu an yalnız yaşıyor.
(üst)

Mame Miraz'ın yıllarca üyesi olduğu Komünist Parti kimliği.
(sol)

Mame Miraz living alone in the Soviet apartment blocks he once shared with his wife and children.
(top)

Mame Miraz's Communist Party ID, where he was a member for many long years.
(left)

Videodan kareler

Stills from the video

Mame Miraz'ın eşi ve çocuklarının fotoğraflarının bulunduğu aile albümü.
(üst)

Mame Miraz, birkaç yıl önce vefat eden eşi Bihar'ın R'ya T'eze'deki mezarını ziyaret ediyor.
(sağ)

A family album holding photographs of Mame Miraz's wife and children.
(top)

Mame Miraz visiting his wife Bihar's grave in R'ya T'eze. She passed away a couple of years ago.
(right)

1945'te Elegez bölgesindeki R'ya T'eze'de doğan Mame Miraz'ın ailesi 1800'lü yıllarda Kars'tan göçerek buraya yerleşmiş.
(üst)

Ermenistan'da çok sayıda Kürt şair, yazar ve sanatçı yaşıyor. Mame Miraz, bu sanatçılardan biri olan ünlü mey ve bilur ustası Egide Cimo ile R'ya T'eze'yi ziyaretleri sırasında birlikte mey çalıyor.
(sol)

Born in R'ya T'eze in the Alagyz region in 1945, Mame Miraz's family settled here from Kars in the 1800s.
(top)

There are many Kurdish poets, writers and artists living in Armenia. Mame Miraz playing the mey (a small oboe) with one of these, namely famous mey and bilur (pipe) master Egide Cimo, during a visit to R'ya T'eze.
(left)

SU İLE İNSANIN KADERİ BİR

Yaşam suyla başladı. Yağmur toprağa değdi, damlalar damlalara eklenip nehir oldu. Nehirler birleşti göl oldu, deniz oldu, okyanus oldu. İki nehrin arasında, Mezopotamya’da uygarlıklar doğdu, insanlık oldu. Nehirler aktıkça su döndü. Su döndükçe geçtiği toprakların özünü taşıdı başka topraklara. Su bereket oldu. Su döndükçe kirini pasını aldı toprakların, şifa oldu. Kùltürleri taşıdı su, insanları birbirine yakınlaştırdı. Bazen önüne set çekildi suyun, akmaz oldu. Tutsak su irin doldu, hastalık doldu. Biriktikçe birikti su, bastığı toprakları yuttu, ölüm oldu. Akmayan su, gidemediği topraklarda kuraklık oldu, açlık oldu. Kurak topraklar verimsizleşti, göçe maruz kaldı, insansızlaştı. Göç edenler toprağından uzaklaştıkça yalnızlaştı. Nehirler barajlarla çevrildikçe, su bir verilip bir verilmedikçe devletlerin elinde silah oldu.

İnsanlar binlerce yıl boyunca barajlar kurdu ve kullandı. Zira su yolları, borular ve çeşmelerle birlikte barajlar susuz yerlerde bile yerleşim alanları kurulmasını mümkün kıldı. Sanayi Devrimi ile birlikte taşlar yerinden oynuyor, insan doğaya başka gözlerle bakmaya ve onu hammadde olarak kabul etmeye başlıyordu. Artan enerji, su ve doğal kaynaklar ihtiyacı, daha çok sayıda ve daha büyük kapasitede barajlar inşa edilmesini zorunlu hale getirdi.

Üretimin her aşamasında gerekli olan su, artık bulunduğu yerde tutulması ve kullanıma hazır hale getirilmesi gereken bir nesneydi. İnsan “dur” dediğinde su duracak, “ak” dediğinde akacaktı. İnsan suyun efendisi olacaktı. Artık insan suya değil, su insana uyacaktı.

Barajlar, yeni kurulmakta olan ulus devletlerin önemli yapı taşları da olacaktı. Dev duvarlarının yüceliğı, doğaya meydan okuyuşları ve insan azminin aşılamazlığıyla barajlar yeni anlamlar kazanıyordu. Onlar artık susuz yerlere su sağlama amacının dışında devletin halkını oluşturma ve modernleştirme araçlarıydı. Barajsız kent de, devlet de olamazdı. Barajların sadece sel kontrolü, elektrik, içme ve sulama suyu sağlama gibi amaçlara hizmet etmekle kalmayıp aynı zamanda sosyal adaletsizlik, işsizlik ve geri kalmışlık gibi sorunları da beraberinde kendiliğinden çözebileceğı iddia ediliyordu. Güneydoğı Anadolu Projesi (GAP) gibi bölgesel kalkınma projelerinde birbiri ardına kurulan barajlar, akarsuları akmayan sulara dönüştürüyordu.

Peki, su neydi? İki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşan bir bileşik mi? İnsanın emrine amade bir nesne mi? Ya da zapt edilmesi gereken tehlikeli bir doğa varlığı

mu? Sahi, su neydi? Mesela Fırat Nehri’yle Dicle’nin içinden akan şey aynı mıydı? Ya da musluktan akanla dereden akan su bir miydi? Su nehirde, gölde ve denizde miydi sadece? Havada, toprakta ve insanın içinde su yok muydu? Su doğada hangi haldeydi? Suyun rengi neydi? Heraklitos’un da dediğı gibi aynı nehirde ikinci kez yıkanılmaz mıydı?

Evet, aynı suda iki kez yıkanılmaz. Çünkü ne akan su aynı sudur, ne de o suya giren kişi aynı insan. Su var olduğu zamandan, aktığı ırmaktan, geçtiğı topraktan, hayat verdiğı canlılardan ve şekillendirdiğı kùltürlerden ayrı bir varlık değildir. Her ne kadar kardeş de olsalar, Fırat ile Dicle’nin suları da aynı değildir. Su sadece nehirlerde ve denizlerde bulunmaz. O bedenlerimiz de dâhil gezegenin her yerindedir. Onun rengi geçtiğı yerin rengidir. Su, dokunduğı ve bünyesinde taşıdığı şeydir. Su gece başka, gündüz başkadır. Su değişendir, dünyayı döndüren ve taşıyandır.

Devletlerin lensinden ise su H₂O’dur. Bırakın Fırat ile Dicle’yi, Amazon Nehri’yle Nil arasında bile bir fark yoktur. İçinden H₂O akan bütün ırmaklar birbirine denktir. Bu indirgemeci perspektiften bakıldığında bir bölgedeki su kıtlığına önerilecek tek çözüm, daha fazla suya sahip olan yerden barajlar ve kanallar yardımıyla su taşımak

olacaktır. Bir bölgede geri kalmışlık sorunu varsa onun da çözümü barajlardır. Barajlar devletlerin sihirli değneğidir.

Su, devlet için diğer devletler veya kendi topraklarında yaşayan halklar üzerinde bir hegemonya kurma aracıdır da. 1960’lı yıllarda, Orta Doğı’nun üç genç ulus devleti Türkiye, Suriye ve Irak arasında barajlar ve su kanalları üzerinden yaşanan kalkınma yarışı tam da bunu ispatlar. Türkiye Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarını yaparken, Suriye Tabka Barajı’nı, Irak ise Tartar Kanalı’nı inşa etmekteydi. Sonraki yıllarda Fırat ve Dicle üzerine inşa edilecek 22 hidroelektrik santrali (HES) ve 19 barajı kapsayan GAP, bu yarışa yeni bir ivme vererek üç ülke arasında diplomatik krizlere varan gerginliklere neden oldu. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ise Türkiye, PKK’nın hareket yollarını kısıtlamak amacıyla Türkiye-Irak sınırına ‘güvenlik barajları’ inşa etti. Ne sulama ne de içme suyu oluşturma fonksiyonu olan bu barajlar, suyun bir silah ve engel olarak kullanıldığı hidrolik yapılara eşsiz örneklerdir. Türkiye ayrıca 2000’lerin başlarında, Antalya’nın Manavgat Çayı’ndan gelen suyu İsrail’e ‘Barış Suyu’ adı altında satmak için de bir proje geliştirmişti. Bu proje gerçekleşseydi günde 500 bin metreküp su, deniz yoluyla taşınıp İsrail’e satılacaktı. Böylece suyun kısıtlı olduğu Orta Doğı ülkeleri arasında Türkiye

önemli bir üstünlük elde etmiş olacaktı ama proje iptal edildi. Ancak Türkiye, bu sefer de 2015'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Su Temin Projesi'ni hayata geçirdi. Böylece senede 75 milyon metreküp su, Mersin'in Dragon Çayı'ndan alınıp deniz içine döşenmiş borularla KKTC'ye taşınmaya başladı. Projeye karşı çıkan KKTC'nin muhalif kesimleri, bu antlaşmanın KKTC'yi Türkiye'nin 82. vilayeti yapma projesi olduğunu ve esas amacın su üzerinden bir hâkimiyet yaratmak olduğunu söyledi.

Devletin kendini yaratmada, varlığını sosyal ve ideolojik olarak meşrulaştırmasında barajlar önemli güç ve prestij sembolleridir. Yapılmalarına bir kez karar verildi mi tüm ekonomik, sosyal ve ekolojik maliyetlerine rağmen gerçekleştirilmeleri bunun en somut kanıtıdır. Ne de olsa tüm bu maliyetler, milli çıkarlar için ödenmesi gereken bedellerdir. Suyun nerede tutulup kime ne kadar akıtılacağına, kimin bu sudan mahrum bırakılacağına devlet karar verir. Baraj suları ile hangi köyün sular altında kalıp kimlerin göç edeceği de devletin tasarrufu altındadır. Devlet, bir yerin artan su talebini karşılarken başka bir havzada su açığı ve buna bağlı mağduriyet de yaratabilir. Suyu elinden alınan insan toprağını, o toprakta oluşturmuş olduğu kültürünü ve kimliğini kaybeder. Suyunu kaybeden insan, kentin

yeni yoksulu olur daha da yoksullaşır. Suyu gasp edilen insan, yönünü ve geleceğini kaybeder. Göçe mecbur edilen yerel toplulukların, su hakkı ihlâl edilen gelecek nesillerin ve yaşam alanlarını kaybeden canlıların hakkı, devletin çıkarları uğruna ihlal edilir. Bunun adı ekolojik adaletsizliktir.

İşte '*Yalnızlık ve Suyu Dair*' bu adaletsizliği anlatıyor. Suyundan ve toprağından kopartılan insan yalnız kalıyor. İnsanlarından ve aktığı topraklardan uzaklaştırılan su da öyle. Baraja hapsedilmiş suyun da, nehir kenarlarında yaşayan insanların da yalnızlığı aynı aslında. Millî ve ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda, ne suyun ne de insanın sesini dinleyen oluyor. Bu ekolojik adaletsizliğe ses veren fotoğraflar, medeniyetlerin beşiği Mezopotamya'nın nehirlerinin ve insanların başına gelenleri bize aktarıyor.

Zeugma'da, Halfeti'de ve daha onlarca yerde baraj sularına bakarak suyun altında kalmış köylerini hatırlamaya çalışırken "*burada bir yol vardı*" diyen insanların hikâyesi bu. Fırat'ın önemli kollarından Peri Suyu'na yapılan barajların suyu çekildiğinde ortaya çıkan ceviz ağacını tanıyıp ona sarılarak öpen, hasret içindeki kadının sesi bu. Sudan uzaklaştıkça köklerini daha da derine uzatan bir ağaç misali yaşayan göçmenlerin türküsü bu. "*Öldürdük, gönderdik, gittiler*"

ve "*onlarla birlikte bereket de gitti*" denilen bir halkın su gibi çatlağını bulup sızma rüyası bu. Nehirlerin nereden ve ne zaman akacağına karar verildiği gibi, Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın kadim halklarının nerede yaşayıp nereye göçeceğinin emredilmesine tanıklık bu. İhsu Barajı'nın sularının altında kalacak Hasankef'te, geçmişin ve geleceğin yok oluşunun habercisi bu.

Bazen önce su gider topraktan, sonra insanlar terk eder. Bazen de önce insanlar gider bereketi de beraberinde götürerek. Hangisi önce olursa olsun, susuz topraklar ve yalnız insanlar birbirine benzer. Suyun derdiyle insanınki birdir. Birini yaşatmadan öbürünü var etmek zordur. Nehir akacak denize varacak. Akarken toprağa degecek, hayat verecek. İnsanlar kültürlerini koruyup gelecek nesillere aktaracak. Nehirlerle insanlar buluşacak. Nehirler yalnızlara yol gösterecek. Su, toprakları ve insanları ayırmayacak, birleştirecek. Su, taşınan değil taşıyan olacak. Su, savaşa değil barışa varacak. Hayat böyle devam edecek...

Dr. Akgün İlhan

Mercator-İstanbul Politikalar Merkezi araştırmacısı ve Açık Radyo programcısı

WATER AND HUMANITY: A SHARED DESTINY

Life began with water. Rain fell upon the earth, drop by drop to form rivers. Rivers merged into lakes, then seas, then oceans. In Mesopotamia, between two rivers, civilization was born and humanity took its first steps. Water swirled on as rivers flowed. As water swished and swirled, it carried the essence of lands it passed through to others. It brought plenitude. As it rushed and churned, it cleansed away the rust and dust of the earth, and brought healing. Water carried cultures in its currents, bridging distances between people. Time and again barriers were built in its path, its flow stemmed. Thus captivated, water festered, turned into a pool of sickness. It kept building and building until it swallowed the lands it flooded, bringing death. No longer flowing, water came to mean drought and starvation in lands it could not reach. Arid lands turned barren, suffered migration losses, were emptied of their inhabitants. Those migrating grew more isolated the further away they went from their roots. As rivers were encircled in dams, water released and withheld according to desire turned into a weapon in the hands of states.

Human beings have built and used dams for thousands of years. Dams have, along with water ways, ducts, and wells, allowed

settlements to flourish even in dry areas. Everything started changing with the Industrial Revolution as human beings began to see nature in a different light, treating it as raw material to be processed. The increasing need for energy, water and natural resources called for the construction of a much greater number of dams of larger capacity. A necessary element at every stage of production, water had now become a thing, an object that had to be captured wherever it was found and kept ready for use – to flow whenever man told it to flow, and stop when he said stop. Humankind thus mastered water. The time of people adjusting to water was over, from now on water would have to conform to human demands.

Dams would also serve as important building blocks of the newly emerging nation-states. The might of their giant walls, their defiance of nature and embodiment of the insurmountability of human will and resolve ascribed to them a whole cohort of new meanings. Other than the purpose of providing water to lacking areas, they were now also tools for the state to both create and modernize its populace. There could be no city nor state without a dam. The claim was that not only did dams

provide flood control, electricity, drinking and irrigation water, but they were also simultaneously capable of getting problems such as social injustice, unemployment and backwardness to simply solve themselves. All of this, while dam upon dam built under regional development projects such as the South Eastern Anatolia Project (GAP) were turning rivers into non-rivers.

But what, then, was water? A compound of two hydrogen atoms and one oxygen? An object or commodity at the disposal of human beings? Or a dangerous natural entity that needed to be kept in check? What really was this thing called water? Were what flowed in the Euphrates and the Tigris one and the same? What about water flowing from a tap and water gushing down a stream? Did water exist in rivers, lakes and seas alone? Was there not also water in the air, in the ground and within human beings? In what state was water found in nature? What colour was it? Could you truly not step in the same river twice, as Heraclitus famously argued?

Yes, indeed, one cannot step in the same river twice. For neither is the water flowing by the same water, nor is the person entering it the same person. Water is not an entity independent from the time it exists in, the river bed it flows in, the lands it passes through,

the living beings it breathes life into, and the cultures it shapes. No matter how akin, the waters of the Euphrates and Tigris too are not the same. Water isn't only present in rivers and seas either. It exists all over the planet, including in our bodies. Its colour is the colour of its surroundings. For water is whatever it touches and encompasses. Water is something else in daytime and something else at night. It is perpetually changing, the force that turns and sustains the world.

From the perspective of states, on the other hand, water is simply H₂O. Let alone the Euphrates and Tigris, there isn't even any difference between the Amazon and the Nile. All rivers containing H₂O are identical in their eyes. From this reductionist perspective, the only solution that could be proposed to any water shortage in a particular region is to transport water from better endowed areas by way of dams and canals. The solution to the overall underdevelopment of a region is also to be found in dams. Dams are, in a sense, a magical wand in the hands of states.

Water is also a tool for states to establish hegemony over other states or the peoples of their own lands. The race for development that took place in the 1960s between the three young nation-states of the Middle East – namely, Turkey, Syria and Iraq – over

dams and water channels is proof of this exactly. While Turkey was building the Keban, Karakaya and Atatürk dams, Syria had undertaken the construction of Tabqa and Iraq the Strait of Tartary. The South Eastern Anatolia Project comprising 22 hydroelectric plants (HES) and 19 dams escalated this race to new levels, causing tensions resulting in diplomatic crises between the three countries. In our present century, Turkey built ‘security dams’ on its Iraqi border in order to block routes used by the PKK. These dams that neither provide irrigation nor drinking water are unparalleled examples of hydraulic structures in which water is put to use as a weapon and means of blockage. Turkey also developed a project in the early 2000s in order to market water from Antalya’s Manavgat Stream to Israel as ‘Peace Water’. If this project had indeed come to pass, 500 thousand cubic metres of water would have been transported by sea and sold to Israel on a daily basis. Turkey would have thus gained serious leverage over other Middle Eastern countries where water was scarce, but the project was then cancelled. Turkey then brought to life the Turkish Republic of Northern Cyprus (KKTC) Water Supply Project in 2015. 75 million cubic metres of water thus started being carried over to Northern Cyprus from Mersin’s Dragon Creek via pipelines laid on the seafloor. Those in the opposition in Cyprus rejected this

agreement, saying it was Turkey’s project to turn Northern Cyprus into its 82nd province and establish hegemony by means of water.

Dams are important symbols of power and prestige in the state’s self-constitution, as well as its social and ideological justification. The most concrete proof of this is that once the decision has been made, they are completed no matter what, despite all economic, social and ecological costs. After all, all of these costs are prices fit to be paid for national interests. It is up to the state to decide where the water shall be cut off and retained, to whom it shall be allowed and from whom it shall be withheld. It is also a matter of state decision whose village shall be submerged under dam water, forcing residents to migrate. The state may thus create a water deficit and resulting grievances in certain areas, while meeting the increasing need for water in others. Those deprived of water lose their land, as well as their culture and identity rooted in that land. They become the new urban poor, sinking deeper and deeper into poverty. Usurping one’s water equals usurping their future, their sense of direction. The rights of local communities forced to migrate, of future generations whose right to water is violated, and of living beings losing their habitat are thus sacrificed to the interests of the state. This is nothing else but ecological injustice.

It is precisely this injustice that ‘*On Solitude and Water*’ is centred on. Those who are torn away from their water and their lands end up left alone. The same goes for water that is isolated from its people and the lands it belongs to. Water trapped in dams and people living along river banks in fact share the same solitude. When it is national and economic interests that are in question ears fall deaf to what people and water have to say. Photographs giving a voice to this ecological injustice tell us about the fate that is befalling the people and rivers of Mesopotamia, the cradle of civilization.

This is the story of people in Zeugma, Halfeti and dozens of other places who say, “*there used to be a road here*” while gazing out on dam water in an attempt to reconfigure mental images of their villages now submerged underneath. It’s the voice of that woman, filled with longing and yearning, who recognizes, hugs and kisses the walnut tree that re-emerges once the water recedes in dams built on the Peri Creek (an important tributary of the Munzur). The ballad of migrants who are like trees that send their roots deeper the farther away they fall from water. It is the dream of a people, of whom it is often said “We killed them, we sent them away, they left” and “with them, abundance also left these lands”, to find their cracks to seep through just like water.

It is a testimony of how the autochthonous peoples of Anatolia and Mesopotamia were ordered where to live and where to leave just as rivers were told where and how to flow. It is the harbinger of the impending obliteration of past and future at Hasankeyf soon to be buried under the waters of the Ilisu Dam.

Sometimes it is water that leaves a land first, and then people too abandon it. Other times people leave first, taking all abundance and life along with them. Whichever precedes the other, thirsty lands and lonely people resemble each other. Water and human beings share the same concerns. It is hard to sustain one without the other. So, rivers will flow into seas. During their course, they will pass through lands and breathe life into them. Rivers and people will meet. Rivers will offer guidance to the solitary. Water will bring lands and people together rather than split them apart. It will carry things, rather than be carried somewhere itself. It will wind its way to peace rather than war. And such will life go on...

Dr. Akgün İlhan

Mercator-Istanbul Policy Center fellow and broadcaster on Açık Radyo

Hüsamettin Bahçe
İki NEHRİN
HİKÂYESİ

İki NEHRİN Hikâyesi

Dicle denince akla gelen Fırat ya da Fırat denince akla gelen Dicle...

İki akan suyun hikâyesi nasıl anlatılır?

Dünyadaki su miktarının yüzde iki buçuğu tatlı su kaynaklarından oluşuyor ve bunun sadece yüzde biri kullanıma uygun. Yaklaşık iki milyara yakın insan sağlıklı suya ulaşamıyor. Yeryüzündeki su miktarının kıt olması onu değerli kılıyor. Dünyayı yönetenler, 2050'li yıllarda suya ulaşmanın her zamankinden daha zor olacağını, bu sebepten dolayı dünyanın bazı bölgelerinde su kaynaklı çatışmaların çıkma ihtimalinin yüksek olacağını öngörüyor. Savaş çıkma ihtimalinin yüksek olduğu bölgelerin dokuzuysa Orta Doğu'da... Yukarıda çok kısaca değindiğim nedenler, bu iki nehrin hikâyesini yapmama sebep oldu. Bu kareler, sadece dün ve bugünü değil yarını da anlatmaktadır.

Dicle'nin 523 kilometrelik Türkiye yolculuğuna karşın Fırat bu topraklarda 1.263 km yol alır. Bir kolu Ağrı'nın Diyadin ilçesinden Murat adıyla yola başlarken diğer ana kol Erzurum'un Güngörmez köyünden Karasu adıyla yola koyulur. Karasu'nun yolu daha kısadır. 460 kilometre boyunca Aşkale, Tercan, Kemah, İliç, Kemaliye'yi geçip Keban'a varır. Yolu daha uzun olan Murat ise 733

kilometrelik yolculuğu boyunca Taşlıçay, Ağrı, Tutak, bitmeyen Muş Ovası, Bingöl, Genç derken Elazığ'a, Keban'a varır.

Bu kavuşmaya önce Sümerler şahitlik edip 'Buranuna' ismini vermiş. Akadlar 'kolayca geçilen' anlamına gelen 'Purattu' deyivermiş. Halbuki yüz yıllardır binlerce can almıştır nehir. Buna şahitlik eden Yunanlar, ona Tanrılardan Euphrates'in adını bahşetmiş. Ve tüm dünya bu kutsal nehri, yanlışlıkla oğlunu öldürüp kendini bu nehre atan Euphrates'in adıyla anmaya başlamış.

Sonra kitabî dinler kutsamaya başlamış Fırat'ı. Hz. Musa'nın Yahova'sı, Tekvin'de *"...Adem'i yarattıktan sonra 'doğuya doğru Aden'de' bahçe yaratmış ve Adem'i buraya yerleştirmiştir. Buradan bir ırmak çıkmış ve daha sonra bu ırmak dört kola ayrılmıştır. Bu dört koldan ikisi Dicle ve Fırat'tır..."* demiş. Hristiyanların Hz. İsa'sı, İncil'in Vahiy bölümünde *"Büyük Fırat Irmağı'nın yanında bağlı duran, dört meleği çöz dedi. Altıncı melek tasını büyük Fırat Irmağı'na boşalttı."* diyerek Fırat'tan bahsetmiş. İslamın Hz. Muhammed'i ise bir hadisinde *"Fırat nehri altın bir dağ üzerinden açılmadıkça kıyamet kopmaz. Onun üzerine insanlar savaşırlar. Yüz kişiden doksan dokuzu öldürülür. Onlardan her biri: 'Herhalde savaşı ben kazanacağım' der."* buyurmuş.

Gelelim Dicle'nin hikâyesine... Dicle'nin kaynağı için kimi 'Hazar Gölü'dür' der, kimi 'Zixir Köyü', kimi ise 'Birkileyn Mağarası'. Buralardan yola çıkan Dicle, evvela Maden ilçesini ziyaret eder; bir kolu adını paylaştığı Dicle ilçesinden geçerken diğer kolu Lice'den iner Diyarbakır'a. Dicle ve Fırat'ın birlikte ziyaret ettiği tek ildir Diyarbakır. Ama bu yakınlaşmanın kavuşmayla sonlanması için 1641 km'lik yol almaları daha gerekecektir. Bismil ilçesiyle birlikte artık Batman'a geçmiştir Dicle ve binlerce yıllık Hasankeyf'i kutsar burada. Dargeçit'e doğru yol alır insan evladının onu durdurmak için Ilısu'yu inşa ettiğini bilmeden ve sonra Türkiye'yi terk etmek üzere Cizre'ye geçer. Aynı dili konuşan iki bölge halkının arasındaki hududu oluşturur ve böylelikle bir ülkeden bir iç ülkeye yolculuğu başlar nehrin. Buradaki yolculuğu oldukça kısa sürer ve oradan başka bir iç ülkeye geçip Araplaşır Dicle, Fırat ile birleşip Şatt'ül Arab olur.

Birçok kaynak barındırdığı gibi birçok ismi de barındırır Dicle. Sümerler, 'akan su' anlamına gelen 'İdigna' veya 'İdigina', Elamlar 'Ti-gi-ra', Farslar 'Tigra', Yunanlar ise 'Tigris' demişler ona. Sümerce'deki ismi Akatça'ya 'İdiklat' olarak geçmiş. İbranice'de 'Hiddekel', Süryanice'de 'Diklat', Kürtçe'de 'Dijle', Arapça, Türkçe ve Farsça'daki ismi ise Dicle olmuş.

Uzunluğu Fırat'tan daha kısa olmakla beraber suyu daha çoktur Dicle'nin ama hızlıca akıp gitmek ister gibidir bu topraklardan. Moğol istilalarında kitaplar nehre atılmış, Dicle günlerce mürekkep akmış. Sonra Yavuz Sultan Selim, Doğu seferine çıkmış ve başı kızıl olanların kanı kanışmış, yüzlerce yıl önce mavi akan su bu defa kırmızı akmaya başlamış. Ezidiler de paylarına düşeni almazlık etmemişler, Mir Bedirxan'ın adaleti Dicle'yi tekrar kıvılcı boyamış. Sonra bu toprakların binlerce yıllık sahibi Ermeniler... Yetmemiş İsa'ya ilk iman eden Süryaniler, sonra Keldaniler... Tüm bunlara tanıklığından olsa gerek, Dicle'nin suyundan nasıplendirmek istemeyip hızlıca akması.

Tüm yaşananlara rağmen asırlar boyunca insanlar, bu iki suyun kenarına ilişmeye devam etmişler. Şehirler kurmuş, tarihi başlatmışlar. Yazıyı bulmuş, tarihi yazmışlar. Efsaneleri ve tanrıları yaratmış, tarihe yön vermişler. Göğe yükselen Ziguratlar inşa etmiş, sudan daha kutsala ulaşmak istemişler. Hepsini ama hepsini bu iki suyun kenarında yapmışlar.

Dicle ve Fırat, asırlar boyu akmışlar. Sonra... Sonra barajlar inşa edilmiş. Zeugma boğulmuş... Samsat boğulmuş... Nevala Çöli boğulmuş... Urima boğulmuş... Rumkale boğulmuş... Halfeti boğulmuş... Hasankeyf boğulmuş...

Hüsamettin Bahçe

THE TALE OF TWO RIVERS

The Tigris and the Euphrates, impossible to think of one without the other...

How to tell the story of two bodies of flowing water?

Fresh water sources make up two and a half percent of the world's water, and only one percent of this is fit for use. Nearly two billion people are unable to access healthy water. The fact that water is scarce on the planet makes it valuable. Those who run the world say that obtaining water will become even more difficult in the 2050s, predicting a high possibility of water-related conflicts breaking out in certain areas. Nine of the areas listed as high-risk war zones in this context are in the Middle East... These reasons I have briefly touched upon drew me to the story of these two rivers. What I present are not only snapshots of the past and present, but also the future.

In comparison with the Tigris' 523 km course through Turkey, the Euphrates travels 1263 km in these lands. While one of its tributaries, by the name of Murat, sets out from Ağrı's district of Diyadin, its other main branch, Karasu ('Blackwater') originates from Erzurum's Güngörmez village. Karasu takes a shorter route. It flows through Aşkale, Tercan, Kemah, İliç and Kemaliye over 460 km reaching Keban. The longer Murat travels 733 km, passing by Taşlıçay, Ağrı, Tutak, the unending plain of Muş, Bingöl and Genç, thus reaching Elazığ and finally Keban.

The Sumerians were the first to bear witness to this reunion and named it 'Buranuna'. The Akkadians, on the other hand, called it 'Purattu' as in 'easily fordable' – this name for a river that took thousands of lives over the centuries. Greeks took note of this, and bestowed upon it the name of the God 'Euphrates'. And the entire world came to know this sacred river by the name of Euphrates, a God who killed his son by mistake and then cast himself into the river.

Then the religions of the Book began blessing the Euphrates. It is said in the Book of Genesis that Moses' Yahweh (Jehovah) "...Created a garden in 'Eden towards the East' after creating Adam, whom he settled here. A river originated from this place and divided into four branches. Two of these branches are the Tigris and Euphrates..." Jesus Christ, the Prophet of Christians, mentions the Euphrates in the Bible's Book of Revelations saying, "Release the four angels who are bound at the banks of the Great River Euphrates. And the sixth angel poured out his vial upon the Great River Euphrates." The Prophet Muhammad of Islam prescribes in a hadith, "Doomsday will not strike before the Euphrates uncovers a mountain of gold. People will fight for it. Ninety-nine out of each one hundred will be killed. Every one of them will think, 'I will probably win the fight.'"

On to the story of the Tigris... As its source, some point to the 'Lake Hazar', some 'the village of Zixir', others

'the Birkleyn Caves'. Setting out from these places, the Tigris first stops by the district of Maden, while one of its branches then wends its way through the district of Dicle (which shares its name, for Tigris is called Dicle in Turkish), another descends into Diyarbakır through Lice. Diyarbakır is the single province both the Tigris and Euphrates visit. Yet it will take another 1641 km before this proximity is finally consummated in a union. Completing its course through the district of Bismil, the Tigris now moves into Batman, where it baptizes the ancient town of Hasankeyf, then making its way towards Dargeçit unaware that mankind has built the Ilisu dam to block its path, passing on to Cizre before leaving Turkey altogether. It forms the boundary between the people of two regions speaking the same tongue, thus begins the river's journey from one country to an enclave country. Its voyage here is quite brief, as it moves on to yet another enclave where it is Arabized, converging with the Euphrates to form the Shatt al-Arab.

As with its many sources, the Tigris has also born many names. The Sumerians called it 'Idigna' or 'Idigina', meaning 'running water', while the Elamites called it 'Ti-gi-ra', the Persians 'Tigra', and the Greek 'Tigris'. Its Sumerian name passed into Akkadian as 'Idiqlat', which led to 'Hiddeqel' in Hebrew, 'Deqlat' in Assyrian, 'Dijle' in Kurdish, and 'Dicle' in Arabic, Turkish and Farsi.

Though shorter than the Euphrates, it carries a greater amount of water, but it is almost as if it is in a hurry to flow out of these lands. During the Mongol invasions

books were cast into the river, and the Tigris ran black with ink for days. Then Sultan Selim the Grim went on his Eastern campaign shedding the blood of those wearing red on their heads ('qizilbash', literally 'the red heads', referring to Alevis), which turned the river, running blue for centuries, a certain shade of red. The Êzîdis, too, got their own fair share of massacre, as the 'justice' of Mir Bedirxan turned the river crimson once again. Then came the turn of the Armenians, owners of these lands for centuries and centuries... But it wasn't enough. Then it was the Assyrians, the very first believers in the teachings of Jesus Christ, followed by the Chaldeans... Having witnessed this all, it shouldn't come as a surprise that the Tigris flows hurriedly, as if to hold its water back from its surroundings.

Despite all that has come to pass, people have kept being drawn to the banks of these two rivers for aeons. They set up cities and started history. They invented writing and inscribed history. They created legends and gods, and shaped the course of history. They built Ziggurats reaching up to the sky, in search of something more sacred than water. They did all of this, every single bit, by the side of these two bodies of water.

The Tigris and the Euphrates thus flowed on for centuries... And then... Then dams were built. Zeugma was flooded... Samsat was flooded... Nevala Çoli was flooded... Urima was flooded... Rumkale was flooded... Halfeti was flooded... Hasankeyf was flooded...

Hüsamettin Bahçe

Efsaneye göre Euphrates, bir gün eşinin yanında uyuyan oğlunu yabancı bir adam zannederek öldürür. Hatasını anladığında ise kendini Fırat Nehri'ne atarak intihar eder. Mozaikte Euphrates rahat bir şekilde uzanmıştır ve kolunun altındaki sürahiden Fırat Nehri akmaktadır. Suyun ulaştığı yerlerde ve ayağının dibinde ağaçlar ve yeşillikler bitmektedir. Gaziantep.

According to the legend, one day Euphrates kills his son sleeping by the side of his wife taking him for a foreign man. Realizing his mistake, he commits suicide drowning himself in the River of Euphrates. In the mosaic, Euphrates is depicted reclining comfortably, and the river flows from a pitcher underneath his arm. Greenery and trees sprout wherever the water reaches below his feet. Gaziantep.

Ağrı Dağı'nın eteklerinde yer alan bataklıklardaki sülükler, çocuklar tarafından toplanıp yol üstünde bulunan iş yerlerine tanesi 1 liradan satılıyor. Sülükler, Antik Mısır döneminden beri tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Bardaklı Köyü, Doğubeyazıt, Ağrı.

Leeches in the swamps at the foothills of Mount Ağrı are being collected by children and sold to workplaces on the way for 1 lira each. Leeches have been used for treatment ever since Ancient Egypt. The village of Bardaklı, Doğubeyazıt, Ağrı.

Urartulardan günümüze kadar aralıksız olarak işletildiği söylenen Kemah tuzu, Munzur ve Karadağ'ın eteklerinden tuzlu suyun buharlaştırılıp kristalize edilmesiyle elde edilmektedir. Kömür Köyü, Kemah, Erzincan.

Said to have been extracted without interruption since the Urartu period up to present, Kemah salt is obtained by the evaporation and crystallization of salt water along Munzur and Karadağ. Kömür Village, Kemah, Erzincan.

İliç sınırları içerisinde bulunan Başıtaş 1 ve 2 barajlarının tamamlanmasıyla birlikte birçok yer sular altında kaldı. Erzincan.

With the completion of the dams of Başıtaş 1 and 2 within the bounds of İliç many places were submerged under water. Erzincan.

Yazın koyunlarını Erzurum yaylalarına çıkaran Erdal Öner, Çemişgezek'ten feribota bindirdiği koyunlarını suyun diğer tarafına geçirip köyüne dönmeye çalışıyor. Tunceli.

Erdal Öner, who takes his sheep up to the meadows of Erzurum in the summers, on his way back to his village transporting his sheep across the river on a ferry from Çemişgezek. Tunceli.

Kahraman, dut ağacından bir dal parçasıyla (radyestezi yöntemi) yer altındaki su kaynağının bulunduğu yeri tespit etmeye çalışıyor. Herbetali Köyü, Çermik, Diyarbakır.

Kahraman, trying to locate an underground water source using a branch from a mulberry tree (radiesthesia). The village of Herbetali, Çermik, Diyarbakır.

Metropolit Gregoros Melki Ürek, Süryani cemaatiyle birlikte Hz.İsa'nın havarilerine Kutsal Ruh'u verdiğiğine inanılan gün olan ve bayram olarak kutlanan Pantikusti Günü'nü birbirini ıslatarak kutluyorlar. Adıyaman.

Metropolitan bishop Gregorios Melki Ürek celebrating Pentecost, the day when Christ bestowed the Holy Spirit on his disciples, with the Assyrian community flecking water at each other. Adıyaman.

Turistler bir kısmı sular altında kalan minarenin önünde fotoğraf çekiyorlar. Savaşan Köyü, Halfeti, Şanlıurfa.

Tourists taking photographs before a partially submerged minaret. Savaşan Village, Halfeti, Şanlıurfa.

Murat ve Karasu nehirleri Elazığ il sınırlarında birleşerek Fırat Nehri'ni oluşturur. Keban Barajı'nın 1965 yılında inşasına başlanmasıyla birlikte aynı tarihlerde Suriye'de Tabka, Irak'ta ise Haditha barajlarının inşasına başlanmış, üç ülkenin sınırlarını aşan Fırat, bölge ülkeleri arasında politik baskı aracı olarak kullanılmıştır. Keban, Elazığ.

The rivers of Murat and Karasu converge at the boundaries of the Elazığ province, forming the Euphrates. Around the time construction was started at the Keban Dam in 1965, the dams of Tabka in Syria and Haditha in Iraq also started being built. The Euphrates transcending the boundaries of three countries became a means of political pressure. Keban, Elazığ.

Dicle Nehri'nin ana kolu üzerinde bulunan Kralkızı ve Dicle barajlarına ek olarak yapılan Ilısu Barajı'nda bu yıl su tutulmaya başlandı. Bu projeyle Dicle Nehri'nin 136 km uzunluğunda bir göle dönüşmesi planlanmaktadır. Bunun sonucunda, insanlığın ortak mirası olan on iki bin yıllık antik kent Hasankeyf başta olmak üzere, Dicle Vadisi'ndeki 289 arkeolojik sit alanı ve çok sayıda kültürel varlık su altında kalacak, çok büyük biyolojik ve ekolojik değeri olan Dicle Vadisi ekosistemi, zengin bitki örtüsü ve canlı varlıklar büyük zarara uğrattılacak, Mezopotamya havzasındaki mevcut çatışmalar derinleşecektir. Ilısu Barajı, Dargeçit, Mardin.

Built as a supplement to the Kralkızı and Dicle dams on the main branch of the Tigris, the Ilısu Dam began retaining water this past year. With this project, the plan is to turn the River Tigris into a 136 km-long lake, as a result of which 289 archaeological sites and a great many cultural assets in the Tigris (Dicle) Valley including but not limited to the twelve-thousand-year-old ancient town of Hasankeyf shall be flooded under water, the Tigris Valley ecosystem of immense biological and ecological value along with its rich vegetation and multitude of living beings shall suffer great damage, and already existing conflicts in the Mesopotamian basin shall be escalated. Ilısu Dam, Dargeçit, Mardin.

Dicle Nehri'nin hemen yanında yer alan yaklaşık on bin dönümlük Hevsel Bahçeleri, tarla işletmecileri tarafından daha çok kavak ağaçları yetiştirmek için kullanılıyor. Diyarbakır.

The Hevsel Gardens, situated alongside the Tigris, stretching across an area of approximately ten thousand dunams (acres), are mostly used by cultivators to grow poplar trees. Diyarbakır.

Dicle Nehri'nin çıkış noktasından Bismil ilçe sınırlarına kadar olan kısmı, üzerine kurulan barajların su debisini düşürmesi nedeniyle 'nehir' statüsünden 'dere' statüsüne alındı. Bu değişiklikle birlikte, nehrin kıyı kenar çizgisine elli metre mesafeye kadar betonlaşmasının önü açıldı.

The portion of the Tigris from its origin to the boundaries of the Bismil district was relegated in status from 'river' to 'stream' due to a decline in water flow caused by dams built upon it. With this alteration, a green light has been given to construction projects until up to fifty metres to the river's shoreline.

Diyarbakır ile Hasankeyf, Cizre, Musul, Bağdat ve Basra arasında taşımacılık ve ulaşım, bir zamanlar 'kelek' denen ilkel sallarla Dicle Nehri üzerinden sağlanırdı. Günümüzde ise kelekler, nehrin karşı tarafına yük taşımada kullanılıyor. Şikefta Köyü, Hasankeyf, Batman.

The transportation of goods and people between Diyarbakır and Hasankeyf, Cizre, Mosul, Baghdad and Basra once took place over the River Tigris via primitive flat-bottomed barges/rafts called 'kelek'. Today these keleks are used to ship cargo to the other side of the river. Şikefta Village, Hasankeyf, Batman.

Çobanlık yaparak geçimini sağlayan Ağit Kaçan, günlerce yaptığı yolculuktan sonra verdiği mola esnasında Botan Çayı'nın yakınında yıkanıyor. Şirvan, Siirt.

Ağit Kaçan, a shepherd for a living, washing himself near the Botan Stream during a break in his many-day long trek. Şirvan, Siirt.

Kani Kapazan, yaşadığı evin damundan Botan Çayı'nın yükselen sularını seyrediyor. Yuvalı Köyü'ne bağlı Kani Miri (Soğuk Su) Mezrası, Ilısu Barajı'nda su tutulmaya başlanmasıyla birlikte yakın bir zamanda sular altında kalacak. Kurtalan, Siirt.

Kani Kapazan is gazing out on the rising waters of the Botan Stream from his own rooftop. The hamlet of Kani Miri (Soğuk Su/Cold Water) in the Yuvalı Village area shall soon be submerged under water with the start of water retention in the Ilısu Dam. Kurtalan, Siirt.

Cizre ilçesinden geçen Dicle, yaklaşık kırk km boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturur. Ilısu Barajı projesinden sonra ilçede yapılması planlanan Cizre Barajı, Dicle üzerinde kurulacak ikinci büyük hidroelektrik santral olacaktır. Cizre, Şırnak.

Passing through the district of Cizre, the Tigris river marks the border between Turkey and Syria along a length of about forty kilometres. The Cizre Dam, planned to be constructed in the district after the completion of the Ilısu Dam project, shall be the second mega hydroelectric power plant to be built on the River Tigris. Cizre, Şırnak.

Dicle Nehri'nin hemen yanına kurulan bazalt taşlarla örülü Diyarbakır Surları, 5,5 kilometre uzunluğu ve 10-12 metre yüksekliği ile Çin Seddi'nden sonra en uzun sur olmasıyla ünlenmiştir. Diyarbakır.

The Walls of Diyarbakır, rising right beside the River Tigris, forged out of black basalt stone, are famed for being the longest city walls after the Great Wall of China with a length of 5.5 kilometres and height of 10-12 metres. Diyarbakır.

İnsan toplulukları on iki bin yıldır aralıksız bir şekilde Dicle Nehri'nin kıyılarına kurulan Hasankeyf'te yaşıyor. Bu özelliğe sahip çok az arkeolojik sit alanı vardır. En az yirmi dört Doğulu ve Batılı kültürün emeğiyle inşa edilen ve zenginleştirilen Hasankeyf'te, genelde insanlarca oyulmuş 5.500 mağara ve 550'nin üstünde tespit edilmiş kültürel ve tarihi varlık bulunuyor. 2019 yılından itibaren Ilısu Barajı'nda su tutulmaya başlanmasıyla birlikte bu kültürel miras yakın zamanda su altında kalacaktır. Hasankeyf, Batman.

Human communities have been living in Hasankeyf, sprawled on the banks of the Tigris, for twelve thousand years uninterrupted. There are few archaeological sites that can make this claim. Built and enriched with the efforts of at least twenty-four Eastern and Western cultures, Hasankeyf is home to 5500 caves (most of which are human-made) and more than 550 cultural and historical assets. As water retention in the Ilısu Dam has begun as of 2019, this cultural heritage shall soon be buried under water. Hasankeyf, Batman.

Serpil Polat
PERİSİ
KAÇAN SU

PERİSİ KAÇAN SU

İster gerekli olsun ister olmasın, insanın doğup büyüdüğü, bağ kurduğu ve içinde bulunduğu kültürün şekillenmesinin kaynağı olan toprağa ve suya, buralara ne maddî ne manevî duygularla bağlı olan kişilerin ve kurumların maddî getiri gözüyle bakması fikri, bana her zaman yabancı gelmiştir. Belki de milyonlarca yılda oluşan bir vadide akan bir nehrin, ömrü en fazla bir veya iki asır olan barajlarla yok edilmesi, doğaya yapılmış en büyük haksızlıklardan biri. Doğaya olduğu kadar orada yaşayıp inancını, kültürünü ona göre şekillendirmiş insanlara da büyük haksızlık. Zaten bunun farkındalığında yaşarken, kendi memleketim Dersim’de böyle bir haksızlığın yaşanmasına şahit olmam, bu işi yapmama ilham kaynağı oldu.

2012 yılının bir yaz gününde Diyarbakır’dan Dersim’e yaptığım yolculuk esnasında Peri Vadisi’nden geçerken karşılaştığım, yaşadıkları doğanın, yapılması planlanan yeni barajlarla yok edilmesine ses çıkaran insanlar, baraj yapımı süreci boyunca çeşitli eylemler yapmış olsalar da barajların tamamlanmasına engel olamadılar. Dört il (Erzurum, Bingöl, Elazığ, Tunceli) ve dokuz ilçeden geçerek Munzur ile birleşen Peri Suyu, Fırat’ın en önemli kollarından biri. Eskiden özellikle bahar aylarında çok

gürültülü aktığı için, geceleri perilerin ve cinlerin suya indiği düşünülüyordu. Nehrin bu koluna Peri Suyu dendiği rivayet ediliyor. Üzerinde bulunan altı baraj ve hidroelektrik santrali yüzünden Peri Suyu ve içinden aktığı Peri Vadisi’nin ekosistemi, telafisi mümkün olamayacak şekilde değişmiş durumda. Yıllar içerisinde, barajların yapımından sonra bölgede yaşanan mağduriyetlerin artmasını duymam, bu işi yapma sürecimi hızlandırdı. Barajların yarattığı etki, vadide yaşanan doğa tahribatı ve insanların mağduriyetleri, işimin kapsamını oluşturdu.

Barajlar tamamlanıp su tutulduktan sonra yaşanan mağduriyetleri görmek için ilk olarak 2015 yılında Harik köyüne gidip oradaki insanlarla konuşarak fotoğraf çekmeye başladım. Sonrasında Pembelik Barajı ve Seyrantepe Barajı arasındaki köyleri ziyaret edip barajların etkilerini fotoğraflamaya devam ettim. Fakat bölgede yaşanan gerginliklerden ötürü çekimlere bir süre ara vermek zorunda kaldım. Üç yıllık bir aranın ardından güvenlik nedeniyle aldığım kısıtlı izinle, çekimlerime kaldığım yerden devam ettim.

Geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan köylülerin tarım alanları, evleri ve ulaşım

yollarının büyük kısmı sular altında kalmış. Evsiz kalanların bir kısmı konteyner ve boş okul binalarına yerleştirilirken bir kısmı da istemeyerek de olsa göç etmek durumunda kalmış. Köylerdeki yaşam koşullarını iyice zorlaştıran barajlar, buradaki verimli tarım arazilerini içine alarak geriye çoğunlukla çorak arazi bırakmış. Burada yaşayan insanların geçmişlerinin, anılarının, inanç mekânlarının ve mezarlarının yok olması ve bu yok oluşu her gün tekrar yaşamak, ruhsal çöküntüyü de beraberinde getirmiş.

Köyle ilgili anlatılarından sık sık parmaklarıyla suyu göstererek sanki orayı hiç su basmamış gibi “şurda bir ağaç vardı, orda bir yol vardı” ile başlayan cümleler kurmaları, içinde bulundukları yıkımı ve kabullenememe halini anlamak için yeterli. Parmakla gösterilen yeri biz su olarak görürken, onlar su altında kalmış anılarını, yolları, ağaçları görüyor. Sık sık Peri Suyu’nun bereketini ve eski yaşam alanlarını gözleri dalarak anlatan yöre insanların elinden, bugün maalesef anılarının yanı sıra yaşam kaynaklarından biri olan suyun kullanım hakkı da alınmış durumda.

Serpil Polat

THE CREEK THAT LOST ITS SPIRIT

No matter whether motivated by necessity or not, the notion of individuals or entities that have no material or spiritual relation to a place coming in and treating its land and water that others have been born and grown up around, bonded with and existed within the culture it has engendered, as nothing but material gain, has always felt foreign to me. The devastation of a river flowing in its bed in a valley formed over maybe millions of years by the construction of dams that have a lifespan of at most one or two centuries is one of the greatest injustices wrought upon nature. It is as great an injustice to people who live there, embedded in that nature, with their faiths and culture shaped accordingly. Already carrying this awareness, witnessing such injustice perpetrated in Dersim, my homeland, inspired me to undertake this project.

The people I encountered while passing through the Peri ('Fairy') Valley on my way from Diyarbakır to Dersim on a summer's day in 2012, raising their voices against the destruction of their landscape through new dams in the works, were unable to prevent their completion despite the various demonstrations they held throughout the process. The Peri ('Fairy') Creek passing through four provinces (Erzurum, Bingöl, Elazığ, Tunceli) and nine

districts to merge with Munzur is one the most important tributaries of the Euphrates. Rumour has it that this branch of the river came to be called the 'Fairy Creek' because it used to swell and flow raucously especially in the spring making the area's inhabitants think that fairies and pixies came upon the creek at night. Peri Creek and the ecosystem of the valley it winds through have been altered irredeemably by the six dams and hydroelectric plants built upon it. Hearing over the years that difficulties suffered in the region in the wake of the construction of these dams were piling up fueled me on. The impact created by the dams, the natural devastation wrought in the valley and what people suffered as a result came to constitute the scope of the project.

I went to the village of Harik in 2015 for the first time in order to see the difficulties experienced with the completion of the dams and the retention of water. I started talking with people and taking photographs. I then continued visiting the villages between the Pembelik and Seyrantepe Dams, photographing the impacts of these dams, but later had to stop for a while due to escalating tensions in the region. Following a three-year pause I resumed my photo shoots with restricted permissions I ended up having to take for security reasons.

The fields of villagers, whose livelihood depended on agriculture and animal husbandry, as well as their homes and most roads, were submerged in water. Some of those left homeless were placed in container homes and empty school buildings, while others were left with no choice but to migrate albeit unwillingly. The dams complicated living conditions in villages even further, engulfing a large amount of the fertile agricultural areas and leaving behind mostly barren land. People's loss of their past, their memories, sites of faith and graves, their repeated experience of this loss brought about a psychological and spiritual collapse.

The fact that in all of their accounts of the village they often point at the water saying *"there used to be a tree here, a road passed by over there"* as if none of this had been swallowed by water is enough to convey their state of devastation and difficulty in coming to terms with the situation. While we see water wherever they point, they see their memories, roads and trees under that water. The folk of the region often recount the former abundance of the Peri Creek and their old living spaces with wistful looks in their eyes. Today, not only are they deprived of their memories, but also of their right to the use of water, a source that sustains their life.

Serpil Polat

Harik (Aşağı Doluca) köyünün genel görüntüsü.

Panoramic view of the village of Harik (Lower Doluca).

Harik köyündeki evlerden birinde, barajdan önceki Peri Suyu ve Paş Köprüsü'nün genel görüntüsü.

From a house in the village of Harik, general view of the Peri Creek and Paş Bridge prior to the construction of the dam.

Sakine Aydın (48) baraj suyunun çekilmesiyle tekrar ortaya çıkan ceviz ağacını selamlıyor. Harik köyü. (sol)

Çetin Can (48) evli ve 2 çocuk sahibi. Baraj karşıtı eylemlere aktif olarak katıldığı eşiyle birlikte hayvancılık yaparak geçimlerini sağlıyorlar. Harik köyü. (sağ)

Sakine Aydın (48) saluting a walnut tree that has reappeared with the recession of water in the reservoir. The village of Harik. (left)

Çetin Can (48) is married and the father of 2. He and his wife, with whom he actively took part in protests against the dam, make a living through animal husbandry. The village of Harik. (right)

Üniversite sınavlarına hazırlanan Hatice Can (20), baraj suyunun altında kalınca yeri değiştirilen Gola Hızır Ziyareti'nde dua ediyor. Harik köyü.

Hatice Can (20), preparing for the university entrance exams, is praying at the Gola Hızır Shrine which was moved after being flooded by water in the reservoir. The village of Harik.

Baraj karşıtı eylemlerin örgütlenmesinde ve yürütülmesinde aktif rol oynayan Özkan Arslan (37), bu eylemlerden ötürü 45 gün gözaltında kalmış. Gözaltının ardından iki yıl boyunca Özkan'ın Peri Vadisi'ne ve köye girişi yasaklanmış. Özkan, baraj tutulana kadar da baraj karşıtı eylemlere katılmaya devam etmiş. Harik köyü.

Özkan Arslan (37), who played an active role in organizing and carrying out demonstrations against the dam, stayed under police custody for 45 days due to this. Following this period of arrest Özkan was banned from entering the Peri Valley and the village for two years. Özkan continued participating in protests against the dam even after it had been constructed, until it began holding water. The village of Harik.

Zamanında baraj karşıtı eylemlere aktif olarak katılan Şahanım Can (85), artık çocuklarıyla birlikte İstanbul'da yaşıyor. Köye geldikçe, sular altında kalan bahçesine bakarak baraja sitem ediyor. Harik köyü.

An active participant of protests against the dam back in the day, Şahanım Can (85) now lives in İstanbul with her children. Every time she comes back to the village, she lashes out at the dam looking at her garden submerged in water. The village of Harik.

Baraj, Ilısu Mezrası'nda yaşayan Arduç Ailesi'nin ulaşım için kullandıkları yol ve köprüleri sular altında bırakmış. Köylerinde mahsur kalan aile, ulaşımını küçük bir bot ile sağlamakta. Barajı yapan şirketin taahhüt ettiği yol ve köprü'nün uzun bir süre yapılmaması nedeniyle aile mensubu 4 kişi açlık grevi yaparak yakın zamanda köylerine yeniden bir köprü yapımına başlanmasını sağladı. Pembelik Köyü.

The dam left the roads and bridges used by the Arduç Family living in the hamlet of Ilısu under water. Hence stranded in their village, the family began using a small boat for transportation. The long delay in the construction of the road and bridge promised by the company that built the dam led 4 family members to start a hunger strike, as a result of which recently work on a bridge to their village finally commenced. The village of Pembelik.

Çocukları iş imkânlarından dolayı büyük şehirlere gidince eşiyle birlikte köyde yalnız kalan Baba Doğan (94). Harik köyü.

Baba Doğan (94) left alone in the village with his wife as their children have gone to larger cities for better work opportunities. The village of Harik.

Gülizar Erdoğan (84) eşinin vefatından sonra köye yerleşen oğluyla birlikte yaşıyor. Yaşanan göçlerden dolayı köylerdeki hane sayısı giderek azalırken, mezarlarda bulunan hane sayısı da bir veya ikiyi geçmiyor. Pembelik Köyü. (sol)

Yoldaş Aydın'ın (13) köyde akran grubu yok denecek kadar az. Harik köyü. (sağ)

Gülizar Erdoğan (84) lives with her son, who has moved back to the village following the loss of her spouse. As the number of households is dwindling due to outbound migration, the number of families inhabiting outer hamlets is not more than one or two. The village of Pembelik. (left)

Kids of Yoldaş Aydın's (13) age in the village are near non-existent. The village of Harik. (right)

Baraj suyu üzerini örttüğü bitki
örtüsünü öldürdüğünden, çekildiğinde
geriye çorak bir arazi bırakıyor.
Harik Köyü.

As the dam water kills all vegetation
it covers, when it recedes all that
remains is barren land.
The village of Harik.

Zimtek (Çayağzı) köyü, barajdan
en çok etkilenen ve göç veren
köylerden biri. Bu köyün evlerinin
birçoğu ve tarım arazilerinin
tamamı sular altında kalmış.

The village of Zimtek (Çayağzı)
is one of the worst affected by
the dam, and many of its inhabitants
have migrated elsewhere. Most
of the houses in this village and
the entirety of its arable land have
been submerged in water.

Bu katalog, 10 Ocak - 9 Şubat 2020 tarihleri arasında Depo'da düzenlenen 'Yalnızlık ve Suya Dair' sergisi için yayımlanmıştır.

This catalogue is published on the occasion of 'On Solitude and Water' exhibition held between January 10th - February 9th, 2020 at Depo.

1. Baskı, 500 adet *1st Edition, 500 copies*

Sanatçılar Artists

Hüsamettin Bahçe, Serdar Bayram, Fatma Çelik, Lezgin Kâni, Aylin Kızıl, Serpil Polat

Küratörler Curators

Refik Akyüz, Serdar Darendeliler [GAPO]

Çeviriler Translations

Feride Eralp

Grafik Tasarım Graphic Design

Serdar Darendeliler

Baskı ve Cilt Printing and Binding

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4, Çağlayan - İstanbul

Sertifika No: 45354

Sergi Baskıları Exhibition Prints

Lamarts

Sergi Fotoğrafları Exhibition Photographs

Serra Akcan

Teşekkürler Thanks to

Serra Akcan, Erhan Arık, Aslı Çetinkaya, Aslıhan Demirtaş, Övgü Gökçe Yaşa, Asena Günal, Akgün İlhan, Kerem Uzel, Deniz Yüksek

Bandrol uygulamasına ilişkin Usul ve Eserler Hakkında Yönetmelik'in beşinci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir.

'Yalnızlık ve Suya Dair' kapsamındaki işlerin üretimi, sergi ve katalog prodüksiyonu ve etkinlikler, **Kültür için Alan** desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

*The exhibition 'On Solitude and Water', the catalogue, parallel events and works in the exhibition are realized with support from **Spaces of Culture**.*

kulturicinAlan.com | gapo.org | narphotos.net | depoistanbul.net

Kültür_ için_ Alan_

GA^{po}
[Geniş Acı Proje Ofisi]

NARphotos

DEPO

Sanatçılar Artists

Hüsamettin Bahçe

Serdar Bayram

Fatma Çelik

Lezgin Kâni

Aylin Kızıl

Serpil Polat

Küratörler Curators

Refik Akyüz

Serdar Darendeliler

